

ПРИЧА О МАНАСТИРСКОЈ БОЛНИЦИ

Често велике приче чувају своју аутентичност и трајање само као тумачи давно напуштених погледа на свет и живот. Та архајска приповедања уколико су до краја заснована на вредностима и обичајима једног несталога доба, примају изврсан карактер општости па су, што је парадоксално, у много чему ближа модерној епоси. Са друге стране, прича о манастирској болници из једног другог времена можда није примерена нашем добу ненавикнутом на велике жртве и одрицања у корист болесних и напуштених. Затим, ограничено разумевање епохе од пре неколико векова, још више нас удаљава од оних који су били непосредни сведоци и помагачи свима који су били у невољи, а о којима нема никаквих документованих трагова. Међутим, можда због тога, приче ове врсте враћају наду у романтични повратак људског у све оне сфере свеколиког трајања из којег је не само нестало, већ се у неким псеудо-модерним беспућима трајно изгубило.

Открића манастирских болница у прошлости европских културних простора, нису представљале велике научне сензације. Пре свега, о животу ових установа, о техничко-технолошкој опремљености као и о начину лечења постоји обиље података и документоване грађе. Ипак, када се приликом извесних археолошких ископавања дође до неког ретког инструмента, или дела опреме, сматра се заиста значајним открићем. У исто време, то је и допуна свеколиких цивилизацијских знања о епоси у којој су медицински инструменти коришћени. Разуме се, компарација са сличним или истоветним техничким средствима са неке друге удаљене локације, јесте и могућност упоређивања различитих култура, њиховог развоја и међусобних технолошких утицаја.

Археолошка истраживања у нас до сада нису дала целовитију слику о нашим

Манастир св. Горгије у току археолошких радова

средњовековним болницама. Једна од највећих могла је бити она у Св. Архангелима код Призрена, затим у Хиландару, Студеници, јер су моћни ктитори као и њихови преци, подизали и помагали болнице не само у Србији већ и на територијама Византије. Студенички типик између других правила регулисао је и однос игумана према болеснима и да чини све да им болест ублажи.

Шта рећи за откриће болнице и већег дела опреме, у једном нашем, мање познатом манастиру у долини Лима, у Св. Георгију у Дабру, односно у Мажићима код Прибоја? Овај духовни центар, по свему судећи, највећи успон, али нажалост и суноврат, доживео је XVI и XVII веку, односно у доба османске владавине. Понут многих других, и ово документовано знање о нама у не тако давној прошлости, не прати значајније интересовање. Као да смо научени да се нека знаменита открића овде ретко догађају, или се не могу догодити? А по свему судећи, реч је о првој и јединој археолошкој потврђеној медицинској установи сакралног типа из позног средњег века. Наравно да их је било више али су остале неистражене и у домену хипотеза. Равнодушност одговорних према овом открићу није случајна, али је разумљива. Многи из потрошачког света, нису спремни да прихвате духовност као врх вредносне пирамиде. Можда никада и неће. Осим тога, мораће се свакако историјска и културолошка знања о Србима у много чему преиспитивати посебно из периода османске владавине. То није било само епско доба српске историје, како нас историја учи, када је од највећег значаја било да се о теби уз гусле пева, и да у песму уђеш као јунак. Разуме се,

и то је био вредносни кодекс епохе. Али је то доба образованих; монаха, калуђера и обичних људи. Затим, врских преписивача, илuminатора, сликара, иконописаца, песника и градитеља. По свему судећи, знало се и за неке књиге које су у Европи тада штампане и читане. Ако овде, силом прилика нису радиле штампарије, јесу скрипторијуми и преписивачке радионице, и то готово у сваком већем манастиру. Дакле, одговор на нестале манастирске штампарије из прве половине XVI века, било је масовно преписивање и умножавање књига. Сада, на основу болничке опреме из Мажића сазнајемо да су коришћена и она медицинска и техничка помагала која су била у употреби у болницама европских центара и самостана. То свакако није без значаја. Наравно, у позитивном смислу. Другачија слика о нашим прецима из

једног удаљеног времена о чему смо мало знали, није само утеха онима препуним скепсе већ је, пре свега, драгоцен допринос за свеколику културну историју српског народа.

Потребно је ипак подсетити, да није намера да се преко манастирске болнице из Мажића доказује висок цивилизацијски ниво Срба у XVI и XVII веку, који је немогуће и непотребно доказивати. Посебно не на територијама испод Саве и Дунава, које су још дуго остале под османлијском влашћу. Али намера јесте да се преко откривених ризница, библиотека и манастирских болница прошлост једног народа сагледава и тумачи у неком објективнијем светлу. Духовни успон није, а не мора, увек бити у корелацији са техничко-технолошким.

Вук Караџић, није знао где се налази Св. Георгије у Дабру. Иначе се зна да је он био упознат са многим српским манастирима и њиховом судбином у прошлости. Из неких је "позајмљивао" продавао или замењивао старе рукописе књиге, новијим, штампаним. Сасвим је извесно, да је он у рукама морао имати неки од рукописа из овог светилишта са леве стране реке Лима, када је и постављао питање његове локације. Али, тешко да је и могао наслутити да се у заустелом, дабарском Св. Георгију, далеко испод Саве и Дунава, у рушевинама, крије једна скромна болничка зграда са опремом и инструментима које је он могао видети у Бечу или Пешти.

Без обзира на то што Вук ништа није знао о Св. Георгију у Дабру, историјски подаци говоре да је овај манастир, заједно са Св. Николом из Прибојске Бање, спадао у ред неколико повлашћених манастира из средњовековне српске државе чије старешине су, по Студеничком типичу, имали обавезу да одлучују о избору игумана студеничке лавре. Када се зна да је типик својом руком писао Растко Немањин – свети Сава (мада је до нас стигао у познијем препису), онда је и древност манастира из Мажића готово неспорна. Архиепископ, књижевник и страсни градитељ Данило II забележио је да је, између многих других, краљ Милутин подигао и Св. Георгија у Дабру, на реци Лиму. Наравно, писац биографије српског краља не каже да је Милутин из основа подигао манастир или га је обнављао.

Касније доба није издашно у релевантним изворима и подацима, па се драгоценим могу сматрати записи и натписи са страница рукописних књига. Није позната судбина манастира у средњем Полимљу у време великих освајачких похода

Медицински инструменти из Мажића

Османлијске империје на Балкан у XV веку. Али, ако је судбина овог светилишта била неизвесна у временима која нису била довољно историјски осветљена, друга половина XVI и прве деценије XVII века пружају сасвим другачију слику. То је доба великих градњи и обнова на територијама Босне, Полиња, Старог Влаха и Херцеговине. Периоди када су на место херцеговачких и босанских намесника и санџак-бегова, долазили чланови лозе Соколовића или њихови проверени пријатељи и сродници, срећно се подудара са епохом Соколовића на челу Српске цркве. Разуме се, да то није остало без резултата. Може се са великим степеном сигурности доказати, да су тада извршени огромни градитељски и уметнички подухвати на широким просторима православног света. И стари духовни центар са леве обале Лима, Св. Георгије у Дабру, тада оживљава значајан успон. У седмој деценији XVII века, манастир је посетио и о тој посети оставио занимљиве податке турски путописац и радознали дух свога доба Евлија Челебија. Ако се изузме степен оријенталне глорификације примерене његовом времену, он даје убедљиве описе унутрашњости манастира, његове вредности и драгоцености. Знатно касније, део црквеног мобилијара из Мажића пресељен је у друге духовне центре, примерице Крку, Сарајево, што Челебијиној причи даје карактер поузданости. И мада турски путописац не пише о постојању болнице у Св. Георгију у Дабру, на основу свега другог што употпуњује слику импозантног духовног центра, било је могуће и то очекивати. Челебија је једини, колико се зна, о отворености овог светилишта путницима, намерницима и мештанима. Освима се водило рачуна а монаси су били ту да служе. Тај духовни и цивилизацијски успон, примерен српској цркви тога доба, ретко је ко тада непристрасно уочио и уверљиво објаснио, као овај турски путописац.

Трагична збивања с краја XVII века, у време великог рата између Аустрије и Турске, када су читава подручја спаљена и опустела, по свему судећи, нису обухватала територије Херцеговачког санџака на коме се налазио манастир у Мажићима. У време када је порушен и запустео центар дабробосанске метрополије Св. Никола у Бањи код Прибоја, последњих година XVII века, већи босански монаси спас су потражили са друге стране Лима у Св. Георгију. Има основа веровању да су на територији Херцеговине они били заштићени од казнене експедиције. Може се само претпоставити улога мале манастирске болнице у Мажићима, као и оних који су у њој служили. Мало је вероватно да ће из мноштва анонимних монаха, било када изаћи на светло дана име неког калуђера који је видао ране унесрећеним, или радио хируршке захвате. Хијотетичка форма размисљања остаје једина вредносна раван на коју смо упућени. Проницање у удаљено доба и његове учеснике мотивисано је пре свега пијететом према онима којима је вера, веровање у људе, била почетак и крај, смисао људског битиња.

Манастир св. Георгије (Мажићи) код Прибоја (октобар 2000. година), реконструкција у току

Када се оскудни историјски подаци упореде са записима из рукописних и штампаних књига, као и начин на који се различити догађаји тумаче, извесно је да је Св. Георгије у Дабру страдао после устанка 1737. године. Турци су у великој казненој експедицији спалили манастир у Мажићима. Страдала су тада и она околна светилишта која су остала поштеђена у репресалијама с краја XVII века. Готово је сигурно да су тада побијени монаси који су се у манастиру затекли.

Можемо само претпоставити шта се догодило са скромном болничком зградом и са другим грађевинама у манастирском комплексу. У потрази за драгоценостима и новцем рушители се нису обазирали на опрему и поједине инструменте који су морали стајати на једном месту или на полицима. Готово све што се нашло у овој згради спаљено је и откривено приликом археолошких радова тек после две стотине шездесет година, у споју гара и паљевине. Оквири за наочаре, (помоћна оптичка средства) циркле, скалпели, ножеви, маказа, инструмент за вађење пројектила, метака из тела (откривен на само неколико места у Европи), све то било је под наслагом камења, малтера и спољне кровне конструкције.

Ко су били и где су знање стицали они монаси који су користили медицинске инструменте из Св. Георгија у Дабру? Да ли су били доведени са стране где су можда раније исте послове радили и помагали унесрећенима, па су се, стицајем неких, нама непознатих околности, сада нашли у овом, мање познатом, светилишту покрај Лима? Није далеко од истине да је Св. Георгије у Дабру, у дугом временском периоду био заштићени манастир па је као такав изабран за лечење монаха и других којима је помоћ била неопходна. Од ништа мање значаја је и одгонетање тајне, одакле су набављени драгоцени медицински инструменти и помагала откривена у Мажићима? Историјске интерпретације ове епохе код Срба ређе се баве, јер за то имају мање података, непосредним животом становништва а неупоредиво више општим стањем друштва и цркве. Поменути инструмент за вађење пројектила из тела, на

пример, био је у то време велика реткост и њиме је могао да се користи посебно обучен човек, лекар, који је морао добро познавати анатомију.

И све је то за дуги низ година обавила историјска тама. Вредност опреме и болничких инструмената морала је, у то време, бити таква да неки од преживелих наведе на претраживање рушевина. Или је несрећа била таквог обима да то није имао ко учинити јер су сведоци били мртви, а мештани или лечени болесници побегли у друге крајеве; или је рушење и смрт имало карактер опште трагедије, па је и постојање болнице нужно отишло у заборав. Коначно, како је то већ давно речено: "Пролажење времена несрећи додаје бездан више".

Дакле, после нешто више од две стотине педесет шест година, приликом археолошких радова на комплексу манастира Св. Георгија у Дабру, с краја XX века, магично, имагинарно предате су, старе драгоцености и техничка помагала некој другој генерацији, са једним циљем да се о времену иза нас суди објективније и непристрасније. То нас, сведоке те предаје, мора навести на уздржаност властитих конструкција и интерпретација. Јер они који су све то, на извесан начин завештали, тежили су да у људима немоћним и болесним одрже мисао за Бога, у исто време, бранећи свим снагама, људско. Ти анонимни монаси – сведи, заслужују много више емоција и простора у нашим срцима.

Не схватајући јасно правила и законе важне за епоху од пре три века, као ни вредност људског живљења, ми са нашом осећајношћу лутамо кроз време, у уверењу да се кроз њега може и пречицом прогутати, па чак и са раскрсница XX века. Припадам онима који се фанатично труде да успоставе рационалнији однос према старом и новом, према модерном и средњовековном. Не зато да би једна или друга страна однела превагу, већ зато да бисмо дошли до неке оптималне равнотеже која нашу осећајност не би навела на историјске странпутице које нас лако заводе и којих је иначе превисше. У смислу такве врсте трагања може се тумачити и овај текст.

Драгиша Милосављевић

СТАРОВЛАШКИ СТОЖЕРИ СВЕТОСАВЉА (2)

На десној обали реке Увца, насељено на јужне падине Јанковог врха Јавор и планине, распрострло се највеће село нововарошког Старог Влаха – село Буковик. По времену настанка и готово непрекинутој нити живљења у њему, Буковик припада групи најстаријих, а по историјској улози у животу старовлашана и осталог српског, православног живља, са широк простора Старе Србије, Црне Горе и Херцеговине и групи најзначајнијих села. Дуго година пре него што је Нова Варош постала оно што је некад била, Буковик је био познати „трг“ на коме су се стицали трговци и њихови каравани из разних крајева турске царевине и из Дубровника. Ту се трговало вуном, маслом, кожом, воском, стоком, али и робом са Оријента и из средоземних – јадранских мануфактура. До њега се долазило чувеним „будимским“ или „босанским“ царским друмом преко царске, високим и витким луковима грађене, камене ћуприје преко Увца на месту Жвале. Све до 1912. године Буковик је својим јаворским стазама и богазима био „капија спаса и слободе“ небројеним колонама понижених, унесрећених, прогоњених, гладних, попарених и похараних и од свакојаких турских зудума угњетених сународника наших, који су у крајевима преко Јавора па све до Будима и Сент Андреје тражили мира, спокоја, слободе и ухлебља. Буковик је био и широм отворена вратница за све осветнике поробљеног рода и племена и обешчашћених угуљених олтара наших царских лаври у Старој Србији, Црној Гори и светог Саве дедовини.

Нема поузданих података када је Буковик као насеље настао, (трагови му сежу у античко доба), нити се са сигурношћу може рећи када је и како добио данашње име. Посве је сигурно да се у турском „Попису нахије Барче (Нова Варош)“ с краја 16. века не помиње под овим именом иако је одувек био у саставу нововарошке нахије или средњовековне српске жупе Барче (Зборник *Својски дани Срећена Вукосављевића*, Пријепоље, 1982.).

На простору данашњег Буковика поменути Пописом помињу се два села: Љесковик и Средње Вршеvine, за које се изричито каже да су непозната и неубицирана. Приређивачу овог турског документа није било познато да кроз данашњи Буковик протиче речница Вршевина, једина са таквим именом у Рашкој области, којим је до наших дана сачувала успомену на средњовековно село Вршевине (Средње) које је очигледно постојало управо на делу данашњег села Буковика око њенога тока. Друго средњовековно село Љесковик, са пописаним једним православним попом Стјепаном, једним лагатором (старешиним гласоно-

Вршевина црквиња

ша или поштанске постаје) једним примићуром (старешином села) и две муслиманске куће, је очигледно данашњи јужни и југоисточни део села Буковика, где се касније, око старе цркве Светих Арханђела Гаврила и Михаила, развило духовно и административно језгро Буковика, коме су нови досељеници после великих сеоба 1690. и 1735. године, наденули ново име, а ширењем парохије љесковичке на замрлу парохију вршевинску, припојили село Средње Вршеvine.

У поменутом турском попису уочљиво је да је Буковик крајем 16. века био захваћен процесом исламизације православног живља, и то у засеку Боројевићи (или Боревићи) захваљујући проласку царског друма кроз село који је од 1523. године учесталије коришћен за пролазак турске војске ка Мохачу и Мађарској. Међутим, како тада тако и кроз потоње векове, исламизација није успела да пробије чврсти светосавски бедем што су га уз бројне жртве градила покољења наших прадедова на вазда немирној пештерско-кладничкој крајини. Наш, готово заборављени књижевник и новинар Григорије Божовић, обилазећи 1935. године ове крајеве, објавио је у „Политици“ чланак-путопис о Буковичу под насловом „Да рука Београда буде дуга...“: „Надио се Буковик и над крвавом нашом Удбином, љутом и неситом Кладницом, а наслоио на Штитково и једним плећем на Љепојевиће чувенога Мила Новковића, те је са ова два села и Трудовом и Тисовицом према тој Кладници, Удбини, пуних две стотине година градио наше Равне Котаре, не гласних сердара као што су негдашњи били, али по срцу и по прегнућу, по свести и читању времена одабраних као игде и икад...“

У ужасним условима одржавања голог живота под петвековном окупаторском османлијском тиранијом, на посној и кршевићој буковичкој земљи, опстојавање наших прадедова у вери православној, на стазама светосавским, насупрот „купи меда и гори од шећера“ што их је нудила нова вера донета са Босфора и Дарданела на сечивима сабљи и ханџара и врховима зашиљеног коља, било је искушење достојно првих хришћана. Само су се горштаци попут Буковичана, чврсте воље и вере у завет Светог Саве, свесни улоге у очувању националне идеје, могли одупрети искушењу претваре и издаје. У том дуговековном отпору снагу су им уливала духовна зрачења из два стара, скромна сеоска светосавска стожера око којих су се вазда окупљали: храм Светих Арханђела Гаврила и Михаила у центру села и храм непознатог светитеља у засеку Јанковићи чије зидине још увек призивају и привлаче верне.

Напој научној историјско-уметничкој јавности већ више од двадесет година позната је црква Светих Арханђела Гаврила и Михаила у Буковичу, саграђена око 1770. године на темељима много старије црквене грађевине, трудом мештана и задужбинарским подухватом старе свештеничке, трговачке и главарске куће Борисављевића, као један од средишта друштвено-историјских збивања у Староме Влаху крајем 18. и током целог 19. века. Црква је значајна и као једна од последњих откривених галерија радова чувене зографске породице Лазовића из Бијелог Поља („Галерија сликарских радова породице Лазовић“, „Савиндан“ бр. 11, Пријепоље 2001). За житеље Буковика и суседног села Љепојевића од зна-

чаја је и као споменик њиховим братственицима изгинулим у ратовима од 1912. до 1918. године, јер се у њој, на јужном зиду наоса, чува списак 63 имена ратника и цивилних жртава из ова два села.

Широј јавности је међутим потпуно непозната још једна древна црквена грађевина и једна од одбрамбених кула светосавља на овим просторима. У буковичком засеоку Јанковићи, недалеко од Копунског врела из кога извире река Вршевина, на северноисточној ивици Вршевинског поља налази се повелика некропола од преко стотину видљивих надгробних плоча – „платија“, непознате етничке па и верске припадности, у народу позната као „Грчко гробље“. У некрополи је смештено и савремено православно гробље братстава Копуновића, Курђубића, Сејдовића, Поповића и Мариновића, образовано око зидина некадашње, очигледно православне цркве олтара окренутог истоку. Наведене особености дају основа претпоставци да се и овде ради о старом култном месту на коме је доцније подигнута црква.

О времену градње, ктитору, храмовном заштитнику ништа о времену и начину страдања ове цркве нема никаквих писаних трагова. Могло би се претпоставити да је цркву саградио неко од предака кнеза Матијаша (Матије) Јанкова кога помиње турски Попис нахије Барче из 16. века „као старешину 15 влашких цемата-села“ на овом простору. Сам назив засеока Јанковићи као да подсећа на потомке кнежевске породице Матијаша Јанкова који су овде крај своје задужбине највероватније и живели. На сличну претпоставку наводи и назив једног од највиших врхова планине Јавора – Јанков врх у чијем подножју је и основано село Буковик. Први до сада познати докуменат који помиње цркву у Вршевинском пољу је од 23. маја 1855. године у Извештају Миливоја Јовановића, начелника округа ужичког, о илегалном извиђању подручја иза српско-турске границе на потезу од Василине чесме на Јавору до ушћа реке Тисовице у Увац. Јовановић каже: „...Дођем једним стародревним друмом у Буковик гди постои една разваљена црква и старо Римско и ново гробље на едној равници на којој испод едног малог кршића врело (вода) извире тако јако на којој би могла воденица од 4 витла бити...“ Други писани траг о цркви у Вршевини је у поменом путопису књижевника Григорија Божовића „Да рука Београда буде дуга...“ из септембра 1935. године где каже: „Прегледам нову школу и још неке развалине у врло старом гробљу, првобитно јамачно келтском или прастариначком, а потом кроз средњи век и данас српском...“.

Остаци црквене грађевине су у облику једнобродне базилике са шестостраном олтарском апсидом, чији лук непосредно излази из северног и јужног зида наоса. Малих је димензија (10,5 x 6,5 m) са видљивим и очуваним зидовима висине до 1,5 метара. На цркви је само један – западни или главни улаз кроз који се,

низ три степеника, спушта непосредно у наос без приправе. По спољашњем изгледу и по степеницима којима се силази у црквину јасно је видљиво и могуће закључити да је црква била делимично укопана у земљу што нас упућује на претпоставку да је грађена у време турског ропства када су православни храмови делом укопавни у земљу да што мање буду уочљиви и да не „запињају Турцима за око“. По тим особинама време градње цркве могло би се можда сместити најкасније пред крај 15. или на почетак 16. века. Зидови су грађени од крупних камених блокова кречњака и „дрвњака“, вероватно коришћених од надгробника са „грчког гробља“ или од стећака, спајани малтером од живога креча, а са спољне стране око целе цркве засути земљом и највероватније „шутом“ од обрушених зидова. Унутрашњост црквине је приступачна али нема остатака црквенога мобилијара, изузев два римска споменика од лепо тесаног камена са видљивим траговима камене пластике у виду винове лозе по ободу, одвојене дуплим плитиким фалшевима од равне натписне површине. На једном од тих споменика, на делу сачуване натписне површине уочавају се три латинска словна знака: D, T и O; док је један од тих споменика без текста на натписној површини служио сељанима као „часна трпеза“. Приликом покушаја мештана да црквину колико-толико очисте, заштите од даљег пропадања и приведу верској намени, откопана је округла камена плоча од белог мермера која подсећа на амвонску розету. У народу овога краја приповеда се да је на овоме месту постојао српски манастир чије је имање било цело

Вршевинско поље, а да је сама црква управо она чувена из народне песме „Црква Јања на Влаху Староме“, подигнута као задужбина Стефана Немање, а највероватније је да је била метох оближњег манастира Свете Тројице у суседном селу Божетићима. Време и начин пострадања цркве такође су у обавијени нагађањима и претпоставкама. У народу живи легенда да су је Турци „вактиле“ опоганили, те је она не могавши трпети срамоту „пролећела са овога места и преко Божетића пала на Пуљке на Увцу“ од које је настала потоња пуљачка црква потопљена 1962. године водом језера хидроелектране Кокин Брод.

Иза ове легенде се можда крије податак да је црква делимично била саграђена и од брвана и да је као таква, лако преносива, кришом за кратко време, можда и за једну ноћ растављена, пренета и поново састављена на Пуљцима, што су мештани држали у тајности у страху од Турака, представљајући цео подухват „божијим чудом“ – прелетањем цркве, што се у сличним причама још може понегде чути у српском народу.

Имајући у виду историјска збивања на овим и ширим просторима Старе Србије и чињеницу да су наше светиње највећим делом страховито разорене и запустеле крајем 17. и почетком 18. века, могло би се најреалније претпоставити да је тада иста судбина задесила и божетићки манастир Свете Тројице као и његов метох – стару Вршевинску цркву у буковичком засеоку Јанковићи.

Бошко Б. Копуновић

Куманица

Није то гора Рујевица
Буневица
Мучница
Мркошница
Дурневица
Сијековица
Смиљевица
Лабудовица
Није ни станица Врбница
Но умољена
Воском затопљена
Воштаница
Моштаница
Миросница
Кумановска тврда вера
Свето место
Куманица

Славомир Нишавић Сашиа

Манастир Куманица

СВЕТИ ХРАМОВИ ВРАНЕША

Вранешка долина спада у ред оних подручја српског Полимља који су познати широј јавности по својим природним љепотама и светим храмовима Немањића, у којима су некада живјели монаси и монахиње и чували, и сачували, дух и душу српског народа. По културном и духовном значају, као дио Полимља, вранешка група светих храмова, кроз вјекове српском народу била је извор снаге и здравља, снажења и обнављања моралног и духовног бића, хришћанске и националне свијести, побожности и братске слоге – једном ријечју непресушни извор свих добрих и светосавских надахиња.

Та богата културно-историјска прошлост је мало проучена. Некада најразвијенији дио Рашке државе, Полимље – Вранеш као његов дио имали су значајну улогу у ширењу писмености, културе и православља. Културно-просвјетна активност у манастирима била је веома жива и богата.

Међутим, по доласку Турака овај крај постаје најнеразвијенији и најзаосталији дио ове области. Територија Вранеша, изузимајући неке српске породице које су избориле повластице код турских власти, вјековима је била на удару освајача: рушиле је, палиле и газиле Османлије, пустошили Аустро-Угари и Њемци, народ мориле болести и епидемије. Обијесни освајачи су житеље на коље набијали, главе им сјекли, у тамнице и догоре их трпали, водили их на стратишта, мучили и убијали. Вјековима су Срби из Вранеша робовали, али се нијесу предавали нити су поклекнули. Увијек су у највећим мукама и тешкоћама, као гранитна стијена, уз помоћ своје цркве, борбом и отпором до слободе стизали.

Велика црква у Павином Пољу, је међу најстаријим у овом крају. Посвећена

Успенију Св. Богородице. Задужбина Вукана Немањића. Турци су је до темеља разрушили приликом великог удара на Вранеш 1537. године. Пред сами турски напад свештеници и калуђери, међу којима се помиње игуман Мардарије Јоксимић, познат као милешевски штампар и обновитељ цркве у Боговађи, ноћу натоваре неколико коња црквеним стварима и књигама и преко Кичаве пренесу то у манастире у Србији (од Милешева до Боговађе).

Одмах последије проласка турске војске Срби су организовали обнову Вуканове задужбине и изградили је на склонио мјесто звано Ридови у Кичави, покрај ријеке Кичавнице. Тада су обновљени и порушени храмови Св. Николе у Рајковићима и Заступ код Бродарева.

Вранеш је 1912. године ослобођен од Турака, а 1918. било је уједињење и створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Народ је одахнуо и ангажовао се на обнову и изградњи своје земље. Из Колашина је 1919. године доселио протојереј Станко Булатовић, паметан и угледан човјек и свештеник, који се посветио јачању православља, отварању школа и покретању акције обнављања и враћања на мјесто где је раније била Вранешка саборна црква, задужбина Вуканова. Године 1921. формиран је црквени одбор и почело је прикупљање прилога за обнову храма у Павином Пољу. Црква је укровљена 1929. године и изнад врата постављена мермерна плоча са натписом: "Под највишим покровитељством Њ. В. краља Срба, Хрвата и Словенаца Александра I Карађорђевића народ Општине павинопољске подиже-обнови "Велику цркву" у славу Успенија св. Богородице 1929."

Други свјетски рат и све што је након њега слиједило учинило је да је црква за-

пустјела. Крајем новембра 1977. године формиран је нови црквени одбор. Организована је акција за оправку и обнову звонаре и 8. септембра 1990. године црква је освештана и њено звоно зазвонило. Освештали су је изасланик Патријарха српског господина Павла, славонски епископ Лукијан, са епископима цетињским Никанором и будимским Данилом, уз учешће петнаест калуђера и више од десет хиљада вјерника.

Кичавска црква се налазила у селу Кичави, испод планине Лисе, једном од најстаријих насеља у вранешком крају. Први пут се помиње 1253. године у Повели краља Уроша, који је Богородичној цркви у Бистрици – Вољавац даровао цркву и баштину у Кичави.

Подигнута је у вријеме када и она у Вољавцу на ријеци Бистрици. Невелика црква је добила име по данашњем селу, а ондашњем предјелу Кичава. У Повели краља Владислава (1234–1243) није назначено коме је посвећена. Због малих димензија називали су је "Црквица кичавска". Као и она у Вољавцу и остале у Вранешу, ова црквица је била задужбина Немањића, који су је и обдарили посједи-ма. Почетком 14. вијека ова и остале цркве из Вранеша и Полимља припадале су Хумској епископији, са сједиштем у цркви Св. Петра на Лиму од 1253. године. Кичевска црква одавно не постоји, а не примећује се ни мјесто на коме је била.

Манастир Вранштица (из 13. или 14. вијека) посвећен је Ваведуњу Богородичном. Налазио се на једном платоу при ушћу ријеке Вранштице у Љубовићу, испод планинског села Соколац. У другој половини 16. и почетком 17. вијека организовао је веома живу преписивачку службу, а потребне књиге куповао је на страни. Интересантан је податак из Которског архива 1543. године, који говори да је Димитрије Андријевић, трговац из Никољ Пазара купио 33 књиге штампане ћирилицом у Котору за 61 дукат. Овим књигама су трговци снабдијевали манастире, између осталих и Вранштицу.

Вранштица је одржавала везу са суседним манастирима, а нарочито са Никољцем. Иначе, овдје су као преписивачи радили монаси из оближњег Никољца. Један монах овог манастира налазио се почетком 17. вијека у далеком Јерусалиму и тамо преписао један псалтир, а за себе је забиљежио да је "от земље Херцеговине, от манастира Вранштица, близ жупе Вранешт", што иницира на закључак о тамошњој административној подјели старе жупе Љубовића. Иначе, познати су били преписивачи Вранштице у којему је дуго радила монашка школа. Турци су га разрушили и у близини направили кулу која је стајала до Другог свјетског рата.

Обнова манастира Вранштице уочи Другог свјетског рата није довршена, а објекат се сада гради и завршава.

Обновљена Велика црква у Павином Пољу

Манастир Бишково подигао је најстарији Немањин син Вукан у другој половини 12. вијека, у исто вријеме када и Св. Тројице у Равној Ријечи. Саграђен је у облику крста. Посвећен је Ваведену св. Богородице. Имао је велике посједе, рибањак и воденицу. Око манастира су се налазили калуђерски конаци и друге зграде. Поред манастира је пролазио каравански пут за Довољу на Тари. Турци су га нападали, пљачкали и рушили, нарочито послје Карађорђевог и Милошевог устанка. Сада је у рушевинама.

Око манастира налазе се остаци старог српског гробља у којем се и данас мјештани сахрањују.

Када је манастир 1870. године посетио Сава Косановић, тадашњи национални истраживач, запазио је много разбацаних књига и запустјелост манастира. Такође га помиње 1858. године и руски слаvista и дипломата Гиљфердинг. Сматра се да је, као Вранштица и други манастири у Вранешу, имао интензивну културну мисију и да је више његових калуђера обављало и преписивачке послове. Последњи игуман био је Ђорђије Варага, који је побјегао на Свету гору.

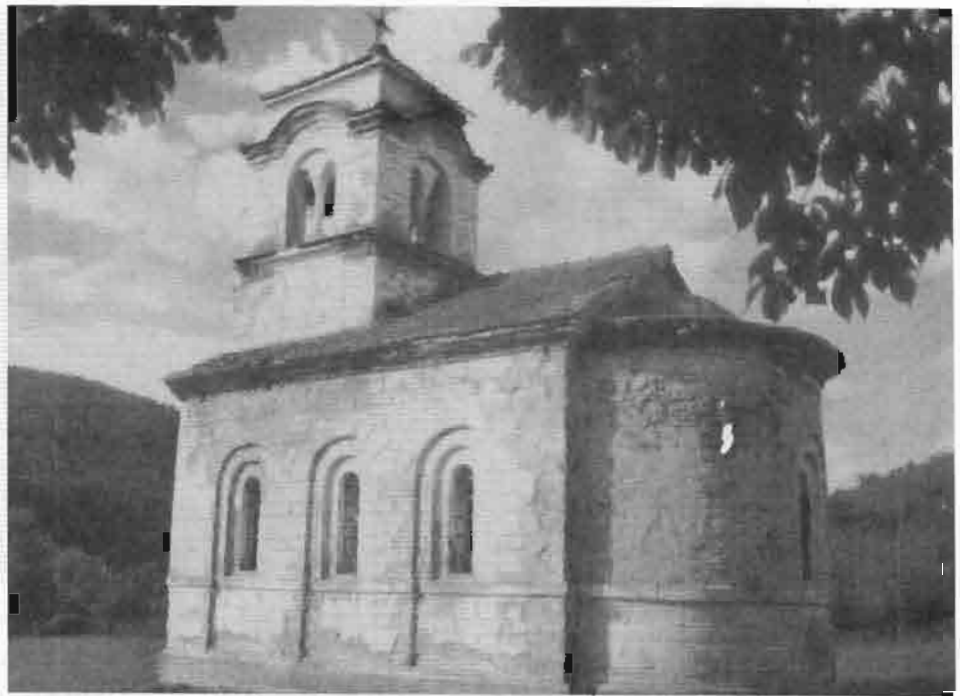
Ускоро ће почети археолошка истраживања овог стародревног немањинског манастира.

Манастир Соколац подигнут је на соколачком платоу, на пространој падини, с десне стране ријеке Стожернице саставнице Вранштице, десне притоке Љубовиће. Поред манастира било је још зграда, односно конака. Имао је велике посједе, који су сада у власништво мјесног становништва. Велики број књига које је манастир имао мештани су узимали и присвојили пошто је манастир запустео.

Близу манастира је старо српско гробље. Од Соколца, преко Шљемена, водио је стари пут за манастир Довољу на Тари. Био је повезан путевима и са околним манастирима: Блишковым Великом црквом у Павином Пољу, Вранштицом и другим храмовима у Полимљу и Потарју.

Соколачки манастир је, као и Вранштица и Блишково, био посвећен Ваведену Богородичином. Сва три манастира су се налазила на малом растојању. Сава Косановић посетио је овај манастир кад и Блишково и записао да се налази много гробова за олтаром, порушене ћелије око манастира, сам манастир у рушевинама и ненасељеност околине.

Народна легенда говори да су манастирски чобани са Соколца мљеководом дотурали млијеко до манастира Вранштице. То има реалног основа јер су тадашњи манастири имали и своје мљековде. Турци су га разрушили у првој половини 19. вијека. Старији мјештани причају да су, до рушења, Турци у манастиру затварали преко дана говеда. То значи да је манастир још раније био запустео. По Владимиру Петковићу, манастир је сазидан 1516. године трудом јеромонаха Антонија. Последњи игуман овог манастира био је Симеон Вукојичић којег су убили Турци.

Црква Св. пророка Илије у Томашеву (Шаховићи)

Црква Св. пророка Илије у Томашеву (Шаховићи) изграђена је 1934. године. Цркву је освештао 2. септембра исте године митрополит црногорски господин Гаврило. Позив на велику свечаност био је упућен и Његовом величанству краљу Александру I Карађорђевићу, који није присуствовао због припрема посјете Француској када је и погинуо. Из документације о изградњи ове цркве види се масовно учешће становништва у давању прилога, залагање мјесних пароха Тома Лилића, Слободана Половића и Саве Радовића, извођача радова Ђорђија Бетовића и Стевана Петровића, а посебну захвалност и признање одато је члановима одбора за изградњу храма: Мићи Зељаку, почасном председнику, Мирку Томовићу, председнику, Димитрију Булатовићу, благајнику и члановима – Виду Рондовићу, Радисаву Булатовићу, Милети Бошковићу, Јову Милошевићу, Периши Мишковићу, Јакову Васовићу, Митру Ђетковићу, Вуку Реџићу, Слободану Мацгаљу, мјесним паросима који су били чланови одбора и свим знаним и незнатим приложницима који подигоше храм Св. пророка Илије.

За вријеме Другог свјетског рата, оштећени су кров на храму и звонику и метална кугла на којој стоји крст. Црква је дуго времена прокишњавала и доста пропала. Идеју за обнову храма дао је поч. Радојко Дамјановић и дао велики прилог – вола. Позиву за обнову цркве одавали су се мјештани, а посебно они који раде у иностранству. Највећи прилог у новцу и радом дао је Дарко Рutowић и његова породица. За уложени труд и велико добротинство, митрополит Амфилохије наградио га је Архијерејском граматом.

Новосаграђена црква светих апостола Петра и Павла у Барцама на локацији

Камено поље. Идеју за изградњу овог храма дао је Милош Чуљковић. Пројекат је израдио Милутин Мићо Чуљковић, уз помоћ Лазара Зељака. Формиран је црквени одбор са Стојаном Бошковићем на челу. Црква је једнобродна, димензија 9,50 x 5,15 m. Уз цркву је дозидана звонара 2,50 x 2,50 m. Висина зидова до свода је 4,83 m. Локацију је одредио митрополит црногорско-приморски Амфилохије 8. августа 1998. године, са жељом да се ту традиционално одржава сабор на Петровдан. Камен темељац је положио митрополит Амфилохије 6. септембра исте године. На Петровдан 1999. године, епископ будимљанско-никшићки Јоаникије одржао је свету литургију у цркви. Црквено звоно је поклонио Раде Бошковић, а први црквени кум Милан Бошковић организовао је право славље, заклао вола и богато угостио своје рођаке, комшије и госте са стране.

У Бабајинима су остаци цркве која је била посвећена Св. Ђорђију. Налази се на бријегу код Анова Човића, гдје се формирало ново гробље за села Чокрлије и Бабајиће.

У Грабу су остаци цркве на локацији Црквина и старо српско гробље.

Црквике између Коврена и Блишкова, на улаз у Тјешањ, добиле су име по некој црквини, која је припадала манастиру Блишково.

У селу Лијеска код Томашева, по очуваном предању постојала је капела. Сељаци су приликом копања налазили кандила и црквене сасуде које су некада служиле приликом обреда.

У селу Папе код Томашева, јужно од данашњег сеоског гробља, налази се старо гробље гдје је, по предању, била црква.

СТАРИ КАРАВАНСКИ ПУТЕВИ

Потреба за разменом добара и отварање путева који ће је омогућити, јавила се код човека већ током млађег каменог доба, а била је условљена културним и економским напретком људских друштава тог времена. Поред размене добара, путеви су служили и за боље упознавање удаљених народа и земаља. Главни путеви којима се одвијао саобраћај овог доба ишли су долинама већих река. Података о саобраћајницама тог времена нема много, али је комуникација међу племенима и државама потврђена многобројним археолошким налазима.

Захваљујући интензивнијем привредном животу, проналаску и обради метала, припитомљавању животиња, првенствено коња, људи су током првог миленијума пре нове ере, остваривали брже и једноставније комуникације, размењивали добра и идеје и, уопште, подизали свој животни стандард.

Прва поузданија сазнања о путевима потичу из времена римске доминације. Разграната мрежа путева широм царства имала је велики значај, првенствено у освајачким походима, а затим и у експлоатисању рудног богатства и осталих добара из освојених области. Преко наше територије, током римског доба пролазио је пут који је из Приморја, од Епидаурума (Цавтата) долазио до Пријепоља, односно Коловрата, прелазио реку Лим и долином Милешевке пео се на Јадовник. Од Милешевог Дола, преко Карауле, Алиновића и Горачића, пут је настављао јужним ободом Сјеничког поља. На траси ове деонице у селу Врсеницама, почетком 4. века, подигнуто је утврђење чија је посада имала задатак да штити путнике и робу.

Од Врсеница пут је, преко Граца, Смиљевца, Распоганча и Брњице, долазио до Шарског крша, где је 3. веку, подигнуто утврђење ради одбране пута. Настављајући даље јужним падинама Голије, преко Козника, Радалице, Тврђева, Штитара, Окоса и Кулине, пут је долазио до Попа. Траса римског пута на овој деоници потврђена је налазима новца на утврђењу у Радалици и једног споменика код цркве у Попама. Од Попа пут се, код Суве Вуприје, спуштао у долину реке Људске, где је Артур Еванс 1875. године видео остатке поплочаног пута и део потпорног зида из римског времена. Преко Пожеге и Дојевића пут је даље водио до Новог Пазара и Новопазарске бање, чије су термалне изворе користили и римски легионари. Одатле је пут водио преко Рогозне, на Вучју Локву, Змињак, Плакаоницу и долином Гркајске реке долазио до Сочанице на Ибру, Ulpiane – Липљана на Косову и Ниша или Скопља.

Путна мрежа средњовековне Србије базирана је на остацима римских путева.

Фото: Драган Боснић

Тада су сви трансферзални путеви Балканског полуострва полазили од јадранске обале и то од ушћа Неретве, Дубровника, Котора и Скадра. Ови путеви су се у Нишу или Скопљу спајали са главним балканским уздужним путевима и водили даље до Цариграда или Солуна. После формирања и консолидовања српске државе, главне комуникације су успостављене између утврђених градова, тргова, рудника и манастира, односно политичких, привредних и духовних центара. На тим путним правцима налазили су се утврђени градови: Милешевац, Врсенице, Рас, Јелеч, Звечан, а и тргови попут Трговишта – данашњег Пазаришта код Новог Пазара или Трговишта на Рогозни. Нису заобиђени ни манастири: Милешева, Сопотани, Ђурђеви Ступови, Петрова црква, Кончул, Стара и Нова Павлица, Студеница, Жича. Манастири су били, а и данас су, изузетно важни јер се у њиховом окриљу одвијао целокупан живот, од политичког – одржавањем сабора где су доношене најважније државне одлуке, преко образовања и лечења – прве болнице и школе радиле су при манастирима.

Непосредно након формирања, Србија је успоставила везе са другим европским државама, најпре на политичком, а затим и на привредном плану. Сви српски владари, почев од Немање па до цара Уроша, издавали су повеље о слободној трговини и неометаном караванском саобраћају, првенствено Дубровчанима. Ту тражеу су касније наставили и турски султани. Главни извор богатства средњовековне Србије, а самим тим и извоза, било је рударство. Највећа средњовековна рударска област налазила се на Копанику, а највећи рудник био је Трепча. Рударска активност је била значајна и на Рогозни, где су Саси већ 1303. године имали своју цркву, а 1348. рударска насебина на Рогозни је имала и свог кнеза. Рудник Жежна на Рогозни, 1536. године, помиње се међу најважнијим рудницима сребра у Турском царству.

Осим производа рударске делатности, каравани који су из Србије одлазили у приморје носили су као извозне артикле кожу, вуну, сир, восак, мед, а извожена је и стока. Из Италије и Дубровника, али и из Цариграда и Солуна, у Србију су увожене тканине, со, накит, оружје, посуђе, сапуни, мириси, јужно воће. Нови Пазар је за Дубровчане био извозни центар за вуну, где су се понекад налазиле огромне количине овог артикла. Вуна, а и остали производи, преношена је кириджијским караванима које су водили сами трговци или повереници – крамари. Величина каравана зависила је од броја расположивих коња, по некад и по неколико стотина. Један дубровачки трговац је 1613. године за само четири дана посетио преко Фоче из Новог Пазара 3.500 коња са робом.

Прве вести о дубровачкој караванској трговини везане су за Брсково, где су трговци доносили робу на тадашњи трг, а одатле је разносила по другим крајевима Србије. Везу Јадрана и унутрашњости Србије одржавала су три главна пута: Дубровачки, Босански и Зетски, и сви су пролазили преко новопазарске територије.

ДУБРОВАЧКИ ПУТ (неки аутори га називају и Цариградски пут) у средњем веку имао је велики значај, не само због повољног географског положаја, већ због успешно оабављане караванске трговине. Овај пут је долазио из Дубровника и преко Требиња, Гацка, Фоче, Плеваља долазио до Пријепоља и Милешеве. Пут се од Милешеве пео до Милешевца и даље трасом римског пута до Сјенице, одакле је један крак, највероватније, ишао до Сопотана и даље до Трговишта, до кој је долазио и други крак који је ишао падинама Голије, и долином Људске и од њеног ушћа у Рашку узводно долином Рашке до Трговишта, а касније је настављао долином Рашке до Новог Пазара. У Трговишту су Дубровчани имали своју колонију, трговачке радње, а ту су седели и дубровачки посланици. Трговишта је представљало један од најзначајнијих трговачких центара Србије у 14.

и 15. веку. Средином 15. века основан је Нови Пазар, који током 16. и 17. века постаје највеће насеље на путу Дубровник – Ниш, али се трговина одвија и у Трговиншту све до 17. века.

Као и римски, и Дубровачки пут од Новог Пазара наставља преко *Новопазарске бање, Избица, Пасјег Потшока, Вучје Локве, Плаконице и долином Гркајске реке до Ибра и Сочанице*. Преласком Ибра пут се пео на *Койаоник* чијим се источним падинама спуштао у *Тойлицу*, односно *Прокуйље*, и настављао за *Ниш и Цариград*.

Преко Рогозне водио је и краћи пут до Ниша и то преко *Новопазарске бање*, и села *Баре до Карвасалије* (од 16. века преко *Трнавe и Брђана*) даље до *Бањске, Звечана и Мишровице*. Ова деоница у народу је позната као „Цариградски друм”, вероватно због тога што се овај крак спајао са правим Цариградским путем који је ишао од Београда до Ниша и даље за Цариград.

Мањи крак Дубровачког пута ишао је од *Трговишта* до средњовековног рудника *Глухавице* и даље преко предела *Штавице и Рожаја до Берана* (тј. излазио на *Зетски пут*).

БОСАНСКИ ПУТ је из *Врхосне* ишао преко *Рођаице и Вишеграда, долином Лима до Прибојске бање и Нове Вароши*. Од Нове Вароши пут је настављао преко села *Дрмановића, Лојшча, Лујољова, Бајачића и Штавића* долазио до *Дуге Пољане*. Најпре у *Штављу*, а потом у *Дугој Пољани* Босански пут се спајао са Дубровачким и настављао истом трасом.

Након оснивања града Сјенице, средином 17. века, Босански и Дубровачки пут су се спајали у овој вароши и даље настављали истом трасом. Босански пут се користи до данашњих дана на релацији Нови Пазар – Сарајево, са измењеном трасом једино на правцу Сјеница – Нова Варош.

ЗЕТСКИ ПУТ је општи назив за више путева који су из Зетског приморја водили у унутрашњост Србије. Сви су долазили до *Подгорице* и ту се рачвали у више праваца, а најчешће су ишли у долине *Зетке и Лима*. Један крак овог пута је из долине *Лима* ишао преко *Пешићерске висоравни* и манастира *Сопоћана* до *Трговишта* (касније Новог Пазара), а одатле преко *Рибарића* даље за *Косово и Ниш*.

Било је још путева који су пролазили преко новопазарске територије, али они нису имали, првенствено, трговачки значај као ова три наведена пута. Дубровачки пут је током 18. века почео да губи своју трговачку улогу, да би је сасвим и изгубио у 19. веку. Његову улогу, посебно после Првог српског устанка, преузео је Босански пут, јер је трговина Солуна и Скопља са севером морала да заобиђе побуњену Србију и да скрене преко Новог Пазара за Сарајево. Међутим, стратегичка улога Дубровачког пута одржала се до 1912. године, до коначног ослобођења овог краја од Турака.

Драгица Премовић-Алексић

ХАРФА НА СОПОЋАНСКИМ ФРЕСКАМА

Фреске манастира Сопоћани вековима чувају истину о музици, музичким инструментима, историји и етнологији у хришћанству и код династије Немањића

Манастир Сопоћани, задужбина краља Уроша II (1242–1276), настао је највероватније између 1263. и 1268. године. Припада Рашкој школи фреско-сликарства. Од великог манастирског комплекса који су чинили црква, конаци, трпезарија... до данас је

Детаљ фреске СТАБЛО ЈЕСЕЈЕВО
На слици је Цар Давид како свира на харфи

очувана црква Св. Тројице, чији је садашњи изглед из времена обнове 1926–1929. године. Сопоћанске фреске си изузетне лепоте и уметничке вредности и представљају културно благо светске културне баштине. Манастир Сопоћани се налази на листи споменика културе под заштитом Унеска.

Фреске манастира Сопоћани у наосу и олтару представљају најзначајнија оригинална остварења свога времена у Европи. Тематски и иконографски фреске се држе утврђених клишеа византијске уметности 13. века. Приказују теме васељенског сабора, старозаветне приче о Јосифу, Стабло Јесејевог и Страшног суда, породицу ктитора, смрт Ане Дандоло, мајке краља Уроша II, Успеније Богородице...

На јужном зиду манастира Сопоћани, изнад ктиторске композиције, појсја непознатог испосника и дунета изнад улаза у јужну капелу Св. Симеона Немање и четворице светих монаха налази се необична фреска *Стабло Јесејево*, генеалогско стабло Богородице, на ком се, између осталих, налази и цар Давид који у

десној руци држи средњовековну харфу.

Харфа је један од најстаријих музичких инструмената. У својој историји претрпела је многе измене у структури и начину свирања. У старом веку код Египћана и Сумера постојале су лужне и ангуларне харфе, у средњем веку – романске и готске. У разним облицима харфу су познавале античка, египатска, сумерска, кинеска, индијска, персијска, хеленска и хеленистичка култура. Судећи по фрескама манастира Сопоћани харфу је познавала и хришћанска култура. На фресци манастира Сопоћани приказан је изглед кутне харфе, познат као најстарији облик који потиче из Азије (последња четвртина, трећег миленијума пре нове ере). Европска харфа припада грчкој култури кутне харфе, која се појавила око 450. године пре нове ере. Европска харфа је увек оквирна и као инструмент је била заступљена у средњем веку. О томе сведоче бројне уметничке слике и писани документи.

У Индији постоји веровање у чудотворно деловање музике на живот. У Египту су неговани хорски и инструментални ансамбли састављени од харфе и флауте. У Кини Менције, следбеник Конфуција, је сматрао да ће краљевство бити добро ако је крајева љубав према музици велика.

На фресци *Стабло Јесејево* очуван је изглед харфе. Афинитет династије Немањића према музици овековечен је на фресци у манастиру Сопоћани. Очуван је аутентични изглед харфе на којој свира јеврејски цар Давид, Саулов наследник који је живео око 1000. године пре нове ере.

Лепо осмишљено: харфа је један од најстаријих музичких инструмената на којој свира цар Давид, манастир Сопоћани је један од најстаријих и најлепших манастира из доба Немањића у долини реке Рашке.

Фреска *Стабло Јесејево* је неоторив доказ о почетима и развоју средњовековне музике и музичких инструмената у средњовековној Србији и на Балкану у доба Немањића. Машта ктитора и уметника који је осликао Сопоћане били су визионарски. Зато је манастир Сопоћани богатство непоновљиво у свету.

Фреска *Стабло Јесејево* зрачи оригиналношћу, лепотом и вечном истином о музици и музичким инструментима на простору старе српске државе Рашке, а изглед харфе са ове фреске може да буде заштитни знак музичких дела насталих на простору новопазарског краја.

др Хивзо Головић

У сусрет годишњицаи Првог српског устанка

КАКО ЈЕ СРБИЈА ДОБИЛА ВОЖДА

Договор о почетку првог организованог и масовног отпора Турцима, после неколико векова окупације, Срби су постигли на Срећење 1804. године, у Орашцу. На позив Карађорђа Петровића, 2. фебруара (по старом календару) окупиле су се угледне личности тадашње Србије са својим присталицама. Према мало познатој књизи Константина Ненадовића *Животи и дело Карађорђа*, издатој у Бечу 1883. године, у Орашцу се тога дана окупило око две и по хиљаде наоружаних људи којима се Карађорђе овако обратио:

“Ето браћо, ми у име Бога устадосмо против Турака, који нам кнезове секу, имања наша отимају, робе нас и арају, наше жене, сестре и ћери бешчасте, поштење нам газе, цркве и манастире наше скрнавe и многе друге зулуме нам чине. Сад браћо, ако ви пристајете, као што сам ја започео, и ако Бог да, као што мислим, да ће бити добро за народ, да подигнемо сав народ, да по селима све ханове и турске чардаке попалимо, хамшије и субаше побијемо. Турке у градове стерaмо да нам више зулума у народу не чине.”

Сви окупљени повикаше: “Хоћемо! Хоћемо! Сви како нам ти Ђорђе кажеш; ми те слушамо и слушаћемо те.”

На то Карађорђе одговори:

“Е, браћо добро кад хоћете. Ми сада, како смо ово дело почели, треба нам изабрати између нас једнога старешину који ће бити глава пред нама и да га сви слушамо, а без тога није нам вајде од започетог овог дела.”

На те Карађорђеове речи стари буковачки прота Танасије рече:

“Тако и треба да буде, брате Ђорђе! И ја први, и сви овде сабрани тако хоћемо, и оћемо баш да ти нама будеш старешина и глава пред нама, а ми ћемо те сви слушати.”

Ненадовић описује даљи ток овога скупа:

“Тад сабрани народ, као из једног грла, сав повиче: Ми ћемо тебе, Ђорђе, за старешину, и сви ћемо те слушати, и ко те не послуша, ми ћемо сви противу овога.”

Карађорђе на то одговори: Ја не могу бити ваш први старешина, но ви браћо изаберите себи кога другога, ето Станоја Главаша, ето Вула, ето кнеза Марка, ето Теодосија трговца или кога оћете, а ја ћу најбоље слушати.

После образложења Станоја Главаша, Теодосија и других зашто не могу да се прихвате старешинства, прота буковички Танасије запита Карађорђа: А зашто ти не би нам био старешина, брате Ђорђе? Ми сви тебе оћемо, но кажи нам зашто ти нећеш?

Карађорђе одговори: Ја ћу вам казати зашто нећу. Ја сам човек плахо љут, пак, ко ме не послуша, или пође на страну, или почне како старе пизме да тера, ја ћу онога да убијем, а ви можете зато замрзити и сваки на своју страну разгринати, пак онда ништа од нас неће бити, а Турци ће једва дочекати, па ћемо онда пропасти горе но до сада!

А сав сабрани народ на то поново повиче:

Ми тебе оћемо Ђорђе за првог поглавара и управитеља народа српског, и кад си умео и знао у немачком рату стотинама војника и четника самовољно управљати, умећеш сад и са овим мирним народом; и такав нам треба строг поглавар да га имамо, и сви ћемо тебе слушати и помагати у свачему што гођ будеш хтео, и ко тебе не послуша кавитијуј га како оћеш, ма и самом смрћу!

Кад тај глас народа саслуша Карађорђе, он рече:

Ја оћу, браћо, да се тога терета, по жељи и вољи вашој, примим, но да сваки зна, да ја оћу у слугу да дођу, да нико не тера пизме – освете – да лопова и хајдука не буде, да су лутови, трговине и трговци слободни и сигурни, а гди би се тако злочинци уватили да се одма погубе.

Одобравајући ове Карађорђеове речи, у име народа, прота Танасије повиче:

– И ми то све тако и оћемо, и то добро тако и јесге; ти тако и ради и са нама управљај, а ми ћемо ти сви у помоћи бити, и сви те слушати, па ће добро бити.

Карађорђе по овој молби сакупљеног народа, јунака и првака, и српски кнезова, изјави да се прима да буде врховни вођа и управитељ српског народа.

Тад стари седовласи прота буковачки Танасије Антонијевић под ведрим небом ту, у Орашцу, пред искупљеним народом, за срећно отпочето то свето дело, за ослобођење српскога народа од турског варварства, држи молебствије и свегу водницу.

После Карађорђа, заклетву су положили и сви остали који су гласно за протом понављали:

Ко издао, издао га тело; пожеleo поћин, али не могао! У кући му се не јављало ни старо ни младо! Од руке му се све скаменило; у тору овде не блејале; у обору краве не рикале. Да Бог да се у сињи камен претворио, да се други на њега угледају. Не био срећан ни дуговечан, нити лице Божије икад видео! Амин!”

Момир Марјановић

ТРИ ЗАКЛЕТВЕ ПРОТЕ АТАНАСИЈА

Духовни окрепител и учврстител морала устанка је прота Атанасије Антонијевић из Буковика. Упркос годинама, иако „беле косе и браде као снег“, ова честита старина са великим угледом и несумњивим утицајем је неуморно у жици устаничког предузећа. Он подстиче и усмерава устаничке припреме, а посебно бди над опасношћу – да не дође до издаје, да не буде у српским редовима неки нови Вук Бранковић, да Срби не морају да се боре против самих себе. Зато у три кључна тренутка све учеснике обавезује заклетвама које чувају дух јединства подређујући све идеји-водиљи.

1. Заклетва завереника. Тајне припреме за устанак су обављане током лета и јесени 1803. године и оне су завршене првим скупом будућих устаника у Орашцу 8. новембра, на Св. Аранђела. После разложне и упечатљиве беседе о значају великог подухвата и одговорности која се тиме предузима, као и тешкоћа које могу да искрсну, прота Атанасије заклинје заверенике овом заклетвом:

*„Ко издао, издао да шело;
пожелио али не мога поћи;
нији му се старо ни младо у кући
јављало.*

*Од руке му се све скаменило,
у шору му не блејала стока,
у обору не рикала.*

*Да Бог да да се у сињи камен створи
да се дружи на њега узледају.*

*Нији био срећан ни дуговечан
нији лица Божија где узледао.“*

Заклетва је, како је установио Миленко М. Вукићевић, обављена у јаружници „на 150–200 корака на север испод куће Младена Матијаневића, земљоделца из Орашца а унука Максима Томића на чијој се свадби беху и прикупили ови људи који се заклетше... Само место где је био скуп и заклетва данас се зове: *код Криве Јабуре*.

По изговореној заклетви, завереници су пољубили крст, којим их је прота Атанасије заклео и, неопазиве, одлазећи појединачно, поново се умешали међу свадбаре.

2. Заклетва устаника. По избору Вожда, на Срећење 1804. године, прота Атанасије даје благослов устаницима:

*„Ја вам са сузама благосиљам
устанак ваш и повођ поглавара
вашег.*

*Да Бог да свуда срећни под њим да
будете
и дружане из отчестива нашег
протерајте“:*

а затим, ставивши епитрахил, и са крстом над јеванђељем одржи придику о томе „шта је старешина и како га треба слушати, како му треба бити веран; затим како треба да су сложни као браћа и да се не издају, како треба да се боре против Турака до последње каки крви“, а затим „закуне све присутне на збору

страшном заклетвом: да сви буду сложни и старешини верни. Потом ижљубе сви крст и јеванђеље.“ Текст ове заклетве није записан и није стриктно утањен, као што је Петар Јокић од речи до речи запамтио претходну заклетву завереника, него је само по сећању учесника Јаничија Ђурића и по повесници Лазара Арсенијевића Баталаке овлашно препричан. Али је, како је касније више учесника истицало, заклетва тако упечатљиво деловала да су сви били њоме тронуте и понети.

Ова заклетва је положена „више Марићевића Јаруге код два велика бреста на једном заравњаку опкољеном са

чки необученим војницима. Међутим, убрзо је дошло до неминувог судара са дахијском војском, која је, као најмљеничка, вична ратовању, а уз крвнички острашћена против Срба.

Пред тај окршај, који ће се збити десетог дана устанка, прота Атанасије опомене невелику устаничку војску да је дошао и тренутак да се боре против Турака, храбрећи их да се нико не поплаши и не узмакне, и да нико неће издати. Прота понови заклетву из Орашца, а на то дода:

*„Један за све, а сви за једнога,
џа ил' да иј растерамо ил' баи сви да
изгинемо.“*

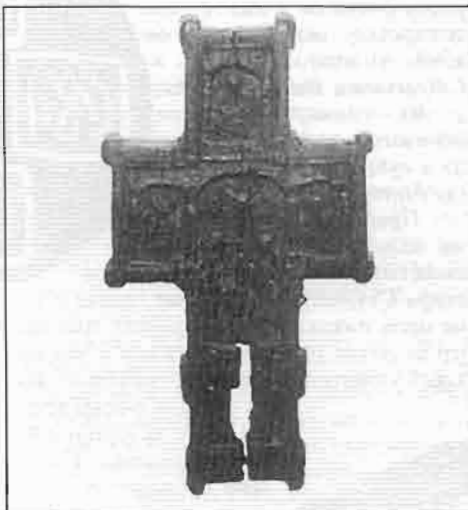
Сви на то, како је касније причао Петар Јокић, пристану и, дигнувши три прста, по три пута по заклетви кажу: „Амин“.

Ова заклетва је положена после јутарње молитве у Рогачи, у коју су дошли из Кораћице усиљеним маршем кроз снежну ноћ. По заклетви устаници кретоше („док удари снег из неба из земље“) у први прави бој, од којих већина у ватрено криштење, у Дрлупу, где их је чекао Аганлија са 600 Турака, повешти и наше људе из Посавске кнежине („когод оружје носити може“).

Молитва, благослов и заклетва што их је тад изговорио прота Атанасије Буковички били су драгоцене и лековите подстрек да се устраје у замисли која тражи огромну присебност и храброст у суочењу са врло извесном смрћу.

Ове три заклетве, којима је прота Атанасије заклео на Устанак спремне Србе – највише заверенике, затим устанике и најзад војнике, биле су неопходна спона савременика са заветном мишљу и надом у будућност. Јер, тада је пред лице судбине стављен сав улог народног бића и изгледи на успех су се могли створити само у доследној јединствености побуњеног народа или, тачније речено, до очаја доведене сиротиње раје.

Миле Негелковић

Крст Проте Атанасија којим је заклео устанике 1804. године

свих страна гудим лугом“, „ниже места где је била кућа Теодосија Марићевића“.

3. Заклетва војника. Устанак је врло брзо нарастао до неслућених размера. Обрачун са субашама, хаџијама и њиховом послугом ишао је врло лако. То је, природно, уливало самопоуздање војни-

РАЗГОВОР НА ЗАБОРАВЉЕНОЈ СЛИЦИ

Њих двоје на напуштеној слици очима разговарају.

Она: Још памтим мирис цвета који си ми на венчању поклонио.

Он: Душа ми се тугом натруни кад год те погледам.

Она: Мени су истинити и твоји снови.

Он: Мислио сам да је наша љубав била сан, а била је истина.

Напуштену слику бришу лептири њихових душа, који се сваког дана рађају и умиру.

Млади су све ствари из напуштене куће пренели у викендицу, једино нису однели слику.

Снаје су казале да им се не свиђа оквир а зетови су се правили да је и не виде.

Њих двоје су са напуштене слике прозборили:

Нека, нек су нам само живи и здрави.

Слободан Ристовић

Постулати Хиландарског медицинског кодекса

УЛОГА СВ. САВЕ У ШИРЕЊУ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ

Духовне, световне, просветитељске, законодавне, културне, дипломатске и бројне друге активности Растка Немањића, најмлађег сина оснивача српске државе, Стевана Немање, генерације научника и историчара деценијама помно проучавају, увек изнова откривајући нове драгоцене, мање познате стране његовог богатог животописа.

Оно што, из неких разлога, остаје у другом плану, мање познато широј, па чак и стручној јавности, јесте огроман допринос светог Саве развоју здравства у средњовековној Србији. Његовом заслугом подигнуте су прве болнице у манастиру Хиландар, а потом и у Студеници. Његовом заслугом прикупљани су и сачувани бројни драгоцени медицински списи, рецепти и упутства за справљање мелема, масти, лекова и процедуре у лечењу, који ће у 15. веку бити темељ за коначно састављање изузетног документа – *Хиландарског медицинског кодекса*. Та рукописна књига, као мало која, уверљиво сведочи о дOMETИМА средњовековне културе и науке. Белешке из овог рукописа ушле су у све терапијске зборнике српске народне медицине.

Упутства и делови *Хиландарског кодекса* били су у употреби све до 18. века, о чему сведочи и податак да се делови преписа овог рукописа могу наћи у свим крајевима где су живели Срби – од Мостара до Будима, Ходоша у Румунији, до Скадра у Албанији.

Ширећи светогорску ученост Сава у Србију преноси организацију монашког живота и, по узору на Хиландарски типик из 1119. године, којим је прецизно дефинисано место и улога болнице у животу Светогорског манастира, он 1208. године саставља и *Студенички типик* у којем, у 40. глави, прецизира оснивање, организацију рада и кућни ред те манастирске болнице.

Прва српска болница, према налазима археолога, била је смештена на Западној капији манастира Студеница. Нажалост, данас о томе нема никаквих материјалних трагова, јер су ратна разарања, пожари и земљотресни уништили остатке те грађевине, која сведочи о осам векова дугој историји српске медицине. Поводом прославе осам векова постојања Хиландара, Српско лекарско друштво је на зидине Студенице поставило спомен-плочу, у знак сећања на почетке српске медицине, баш у том манастиру.

Обе болнице, хиландарска и студеничка, формиране су и функционисале по узору на Евергелиндски манастир у Цариграду, где је свети Сава, како у својим списима наводи Доментијан, његов савременик, ученик и биограф, редовно свраћао и борадио више дана, па и седмица.

По узору на Студеницу, и други српски манастири почели су да оснивају болнице настојећи да у њих пренесу ред и организацију какви су, према постулатима које је дефинисао свети Сава, владали у хиландарској и студеничкој

болници. Сва та документа, пре свега *Хиландарски* и *Студенички типик*, могу се сматрати полазним основама за формирање здравственог законодавства у Србији, чиме се, у то време, могао похвалити само мали број европских држава.

Свети Сава је и родоначелник првих прописа о социјалном старању, указује кустос Музеја српске медицине прим. др Будимир Павловић. Он наводи да су законодавством прве српске државе, на иницијативу светог Саве, чија је државотворна и законодавна активност неспорно огромна, направљени и први кораци у области социјалног старања. Наиме, наводи др Павловић, закон је предвиђао обавезу потомака да брину о својим остарелим и онемоћалим родитељима и стараоцима, што се ретко могло ереести у законима других европских држава тог доба.

Са својих бројних ходочашћа и путовања по светим местима, Сава Немањић ретко се враћао а да неком од манастира није донео свете мошти угледних православних светаца и чудотвораца. Тако су манастири који су поседовали чудотворен мошти имали и бројне посетиоце, који су ту долазили очекујући спас за своје болести и невоље, а међу њима је било и припадника других конфесија.

Мање је познато да је из далеких земаља са својих путовања свети Сава доносио и бројне апотекарске рецептуре, за лекове и мелеме, али и лековите биљке, непознате у нашим крајевима.

Једна од биљака која је код нас стигла посредством светог Саве, јесте камфор, чији јак етерични ефекат делује стимулативно на централни нервни систем.

Предања о изузетним исцелитељским моћима светог Саве има напретек. Једно од њих везано је за лековитост Савине воде, извора у непосредној близини највећег Дурмиторског врха, Савиног кука (2.315 m.). Легенда каже да је шетајући се обронцима Дурмитора, свети Сава сео да одмори, мануо штапом и – покуљала је вода, настао је извор.

Када је, и да ли је икада, Растко Немањић шетао овом планином, тешко је рећи.

Међутим, легенда ко легенда, преживела до данашњих дана. Посетиоци и мештани и данас не пропуштају прилику да кад већ дођу на Дурмитор, са Савиног извора понесу бар литар лековите воде – за боље здравље.

Хиландар, Свети Трифун, Милутин Дедић, цртеж

БЕРБА ГРОЖЂА У ХИЛАНДАРУ

Берби грожђа наш народ је одувек придавао нарочит значај, то је и разумљиво ако се има у виду употреба вина. Тако је и у Хиландару, с тим што ту постоје одређене специфичности које заслужују пажњу.

њале, што је утицало и на хиландарско виноградарство.

Данас Хиландар има само један виноград, на једној падини у непосредној близини манастира Св. Василија на мору. Овај виноград подигнут је после Другог светског рата уз помоћ мајке Варваре, игуманије манастира Љубостиње, која је послала калемове из Велике Дренове и уз стручну помоћ Добрице Ћосића. Виноград се стално обнавља и унапређује. У њему од црног грожђа доминира Вранац, а бело грожђе је углавном од грчких сорти. Ове године је засађено неколико врста совинјона. На посебном простору гаји се лоза од чијих се плодова добија вино за причешћивање.

Кад је реч о Хиландару и вину онда треба издвојити чудотворну лозу св. Симеона Мироточивог која је никла у цркви, на месту где су некада почивале мошти овог светитеља. Ова лоза без икаквих заштитних средстава рађа, ето, скоро 800 година. Њена зрна помажу неплодним супружницима да добију жељено потомство.

Радње око бербе грожђа почињу за Преображење (19. август). До тада се грожђе не једе, а тог дана се оно освећује и проба. Занимљиво је да молитву, која се том приликом изговара, налазимо још у старом србуљском службенику Божићара Вуковића из 1519. године.

Година 2002. била је кишна и то је неповољно утицало на количину и квалитет грожђа, због чега је поред плачених берача у берби учествовао и одређени број оних поклоника Хиландара који кад год могу настоје да помогну. Било нас је педесетак. Главни посао око прављења

вина водили су винари из Велике Дренове, Љуба и Рашко под бригом монаха Стефана који је дуго био хиландарски подрумар. Простор не дозвољава да се упореди начин прављења вина некада и сад. Справе које су раније употребљаване чувају се у посебној манастирској просторији, а у употреби данас су електромотори, специјалне пумпе, пластична црева итд.

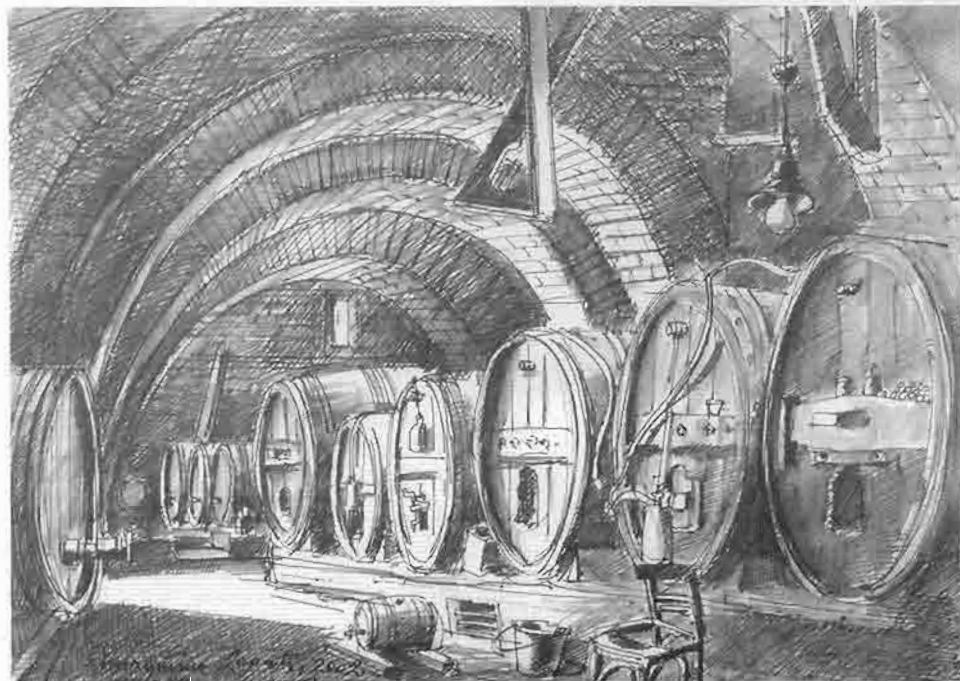
Грожђе од чудотворне лозе св. Симеона бере се уочи Крстовдана (27. септембар), а освећује се на дан тог празника. Том приликом чита се тропар св. Симеона и молитва за брање грожђа, иста она која се чита и за Преображење. И ову лозу су кише угрожавале, као и птице које су се окомиле на њу. Па ипак, било је довољно здравих гроздова који ће помоћи онима који желе дете.

Око читавог хиландарског комплекса, а нарочито око параклиса св. Трифунана, заштитника виноградарца, као својеврсни ореол налазе се одрне тамљанике распоређене у два нивоа. Ово се грожђе бере последњег дана бербе и користи се за прављење ракије. Према једном предању Св. Сава је довео са Синаја на Свету Гору Атонску око 300 монаха и распоредио их по свим светогорским манастирима. Већина није могла да се прилагоди оштрој клими која ту влада, те се брзо поразбољева и умре. Преживели су само они који су били у Хиландару, јер су пили вино. Схвативши то, св. Сава је повећао дневну количину вина од четврт на пола литре по особи. Тако је остало до данашњих дана.

Овогодишња берба је, и поред неповољних временских прилика, показала да ће се ова традиција наставити.

Већ приликом оснивања Хиландара (1198) Симеон Мироточиви (Стефан Немања) у својој оснивачкој повељи наводи винограде у околини Призрена које поклања Хиландару. То су, иначе, први познати подаци о виноградарству у Срба. Ни потоњи Немањићи нису заостајали у даривању Хиландара, тако да 1300. године манастир поседује чак 244 модија винограда или по данашњим мерама око 25 хектара. Током векова прилике су се ме-

Хиландарски подрум, Милутин Дедић, цртеж

Василије Марковић, први доктор наука из пријепољског краја

НАУЧНИК, БОРАЦ ЗА СЛОБОДУ И ДИПЛОМАТА

др Василије Марковић рођен је 1882. године у Страњанима, детињство провео у Пријепољу, докторирао историјске науке 1909. године

Василије Марковић је рођен у Страњанима, ту дилеме нема, као што дилеме нема да је детињство провео и основну школу завршио у Пријепољу. Његови родитељи Савко и Савка су из Страњани дошли у Пријепоље да би Василије, као бистро и обдарено дете, могао учити основну школу. Кад сам први пут писао о Марковићима питали су ме одакле Марковићи у Страњанима, тог презимена нема. И та дилема је отклоњена. Марковићи су у ствари фамилија Алађуза, у засеку Вртовска у Доњим Страњанима. Овде су дошли од Таре, бјелопољско-пљеваљског краја. Тамо су се презивали Марковићи, а када су се доселили "донели" су презиме Алађузи. Шта је био разлог да "остане" своје првобитно презиме поуздано се не зна. Можда су ово презиме узели да би напуштајући место боравка, ко зна из којих разлога, затурили траг, а Сретен Вукосављевић претпоставља да су можда радили код аге који се тако звао. Преселивши се у Пријепоље Савко је задржао своје старо презиме Марковић и под тим именом је увео у књиге сина Василија 26. септембра 1894. године. Василијева мајка Савка је родом од породице Пушица, од оца Малише, и о њој су остала сећања до данашњих дана.

и да се ова породица у Страњанима презивала Алађуз.

У пријепољској основној школи учитељ му је био Рафаило Вукадиновић и породица је сачувала његову слику из трећег разреда. Гимназију је учио, највероватније као благодетељ у Солуну и Скопљу, јер родитељи, као надничари, нису имали средства. Када је основано национално друштво Српско коло у Скопљу, слика оснивача објављена је у новинама. На њој су истакнути професори, директори гимназија, угледни управници библиотека (Алекса Станишић, Пејатовић из Пљеваља, Светозар Томић из Београда и многи други) а, међу њима, и Василије Марковић. Чланица да се, након ученик, нашао у тако елитном друштву значи само да се од својих другова одвајао по знању и интелигенцији. Школовање је наставио у Великој школи у Београду, где су га његови професори брзо запазили. Професор Станоје Станојевић истиче да су његови семинарски радови били, у ствари, научни радови. Наравно, школу је завршио са одличним успехом. Три године је службовао у гимназији у Пљевљима и, због недостатка наставног кадра, прихватио да предаје предмете који нису његове струке. Радио је и уз рад учио, али је ипак

времена да ради у београдској гимназији, како би се уз рад што темељније припремио за професора Богословског факултета.

Његова научна истраживања и неистрпни рад прекинули су балкански ратови и Први светски рат. Активно је учествовао као борац и родољуб у њима, а посебно се истакао у познатој Кумановској бици. У јеку рата, у преласку албанских вратоломија, државне и војне власти упутиле су га у Атину као дипломату. Убеђени смо да је др Василије Марковић први дипломата из нашег краја који је у Грчкој радио "по нашим националним стварима" и да је то доба његовог необичног плодног и интензивног рада који је наставио и у ослобођеној Отаџбини.

По оцени стручњака, пре свега научника и историчара, рад др Василија Марковића је за науку драгоцен и богат. Пажњу научне јавности тога времена привукли су његови радови: *Односи Дубровника са Србијом од 1358. до 1362. године*, *Јесу ли средњовековни Срби сматрали Македонију бугарском*, *Службена називања области и места у новооснованим крајевима*, *Историјски атлас*, *Књижевни њихове дужности и права* и *О историјским српских владара у средњем веку* (на француском).

Његово последње и најобимније дело, проширена докторска теза, јесте Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији. Желећи да се овај рад што пре објави у научној јавности, лично је однео рукопис у манастирску штампарију у Сремске Карловце почетком 1920. године. Сачекао је прва два табака која су изашла из штампе и извршио лектуру и коректуру. Разболео се и, немајући снаге да чека даље, вратио се у Београд. Умро је после неколико дана, 6. фебруара 1920. године. Књигу су преузели и надгледали њено објављивање његови универзитетски професори Станоје Станојевић и Никола Радојчић. Тако је ово, за нашу националну историју драгоцено дело на свет дошло као посмрче као што ће се и његова ћерка Зора родити после његове смрти. Поводом изласка из штампе ове књиге професори Станојевић и Радојчић су истакли:

"Ми би се огрешили о његову милу успомену и о нашу науку, када би пустили, да ово дело остане неиздано, јер је ово први озбиљни покушај да се проучи и прикаже целокупна прошлост православног монаштва и манастира у средњовековној Србији".

Ово, за науку драгоцено дело, млади научник је дуго, стрпљиво, звалачки и са пуно љубави припремао. Обимна материја подељена је у три већа поглавља која чине једну целину: у првом делу приказује монаштво и манастире до почетка владавине Немањића, до 1168; у другом делу опсежно се бави плодносном лозом Немањића и, у трећем, обрађује време

Василије Марковић (први сдесна) као матурант 1901. у манастиру Милешеву

Марко Поповић из Страњани одселио се за Крагујевац 1923. године и временом је изгубио сваку везу са Савком и Савком, па је тек 22. марта 1939. године дошао до сазнања да је Василијева породица у Београду. Написао је Василијевој супруги, Латинки, опширно писмо у ком истиче да су Савко и Савка његови рођени ујак и ујна

донео одлуку да прекине државну службу на годину дана како би могао да припреми докторат. Докторску тезу је бриљантно одбранио 1909. године. Његов колега Бранислав Јовановић и он били су први доктори историјских наука на овој београдској научној установи. Понуђена му је служба на Универзитету, али је он одбио истакавши да му треба још мало

после Немањића па све до краја српске самосталности, 1371–1459.

Први који је приказао то дело младог научника др Василија Марковића и вредновао га за науку био је познати научник, историчар, професор Универзитета у Београду и члан САНУ Виктор Новак, истичући “да дело задивљује набрајањем мношине манастира, које су као задужбине кнезова, краљева и царева, па и властеле играле важну улогу у културном и политичком животу Србије”, и даље: “Марковић се служи при обрађивању свога дела изворима прве руке, грчким, латинским, словенским, а једнако и богато свјетском и домаћом литературом, савлађујући сав тај големи и непрегледни материјал особитом техником и модерним методом.”

Кћерке пок. Василија сећају се прича мајке Латинке “да су после смрти оца дошли неки људи који су од ње узели рукописе нашег оца и однели. И Сретен Вукосављевић нам је причао да је Василије имао мноштво рукописа, посебно наглашавајући да је писао о развоју муслимана у Босни и Санџаку, али се то, ето, изгубило.” Штета, и то велика штета.

Др Василије Марковић је био велики пријатељ са земљаком и такође научним послеником Сретеном Вукосављевићем. У писму које су ми доставиле ћерке пок. Василија, Јелица и Зора, поред осталог су и ови детаљи: “Кад смо се у Ровињу где смо

биле на летовању сусрели са Сретеном Вукосављевићем, пришла сам, и представила се да сам кћерка Василија питала сам да ли се Ви њега сећате? На то је Сретен одговорио: ‘како да не, то ми је био најбољи пријатељ, можда је он имао бољег пријатеља, али ја нисам.’ Даље ми је причао да га је мој отац нагнао да ради и учи и захваљујући њему ‘одао сам се интензивном раду и науци.’”

О пријатељству ове двојице Пријепољаца, великих научних посленика, потврђује, поред осталог и писмо које је Сретен упутио Василију:

31.8.1912 Јавор

Дражи Василије,

Ја долазим – у чету. Хоћу да пређем Лим: у Каменој Гори има једна шурска четва – пробавемо да је поитиснемо. Наши се људи мало снебивају да пређу Лим, ње треба дружитији пример. Не знам колико ћу се задржати, а јавићу ти се чим се вратим. Овде сам угдесио, као да долазим у Београд. О мом одласку немој ни ти с ким доворити.

Шта знам, што кажу наши: смрт има, животи има. Ако би мени што било, знаи ово: ја сам осигуран код Б. задруге на 2000 и код Врачарске штедионице на 3000 динара. Осигурање је за мајку и сестре. Полтисе у код Радоји Вуловића, ујравника царинарнице. Имам једанаест година службе: рачунам, да би моји београдски пријатељи могли учинити, да ми се породици одреди

нека пензија. Али би ипак требало, да неко иу ствар поитисакне. Тврдо верујем да би ти то учинио.

Шаљем ти у затвореној куверти и ова Боркина писма. Њих поилави Борки, ако мени што буде. Нисам рад да се за та писма зна. Бележио сам у дневник неке важније догађаје из мога живота. Те хартије узми ти, па их згодном приликом предај мојима. Све моје књиже, и које су овде и које су коу куће, узми ти.

Ово изађе на неки шестнаменит. Нећу ти крипти, да сам мало и узбуђен, али, свакако, не узимам ствар тако шраично као што би се из горњих редова могло закључити. Надам се, да ћемо се ми оба неки пут смејати овоме моме писму.

Срдечно те и много поздравља твој,

Сретен В. Вукосављевић

Твојој вереници поздрав ишти.

Писму комитског војводе свом најбољем пријатељу коментар није потребан.

Пријепоље и његови грађани су поносни што су изнедрили ова два научна колоса. Сретен Вукосављевић је добро познат широј јавности, а др Василије Марковић једном броју историчара и ужем кругу научних радника.

Бранко К. Зејак

ВАСИЛИЈЕ МАРКОВИЋ (* марта 1882 † фебруара 1920)

За двадесет година мога наставничког рада на Великој школи и на Универзитету, покојни Василије Марковић био је мој највреднији слушацац и најбољи њак.

Већ у првом семестру он се истакао међу свим својим друговима својом необичном вредношћом и великим интересом за науку. Он је одмах почео радити на српској историји са пуном снагом и са много изгледа на успех. Већ у првим семестрима, он је активно учествовао у семинару интерпретишући изворе, приказујући разна историска дела и покушавајући и сам да решава нека историска питања. Већ онда је он особиту пажњу обратио историској географији српских земаља и историји српске цркве. На обради те две области наше историске науке радио је он и после тога до своје смрти. Из тога доба, као резултат његовог рада у семинару, његова расправа: Односи Дубровчана са Србијом, од 1358 до 1362 год. (Летопис 244, 1907, 54–71).

Рођен у Пријепољу, покојни Василије Марковић учио је гимназију у Солуну и Скопљу, а Великој Школи у Београду. По свршеној Великој Школи био је три године наставник гимназије у Пљевљима. Новембра 1908 дао је оставку на државну службу, да би се могао спремати за док-

Василије Марковић

торски испит, који је идуће године и положио. Дисертација му је била: Историја српских манастира. После положеног докторског испита постављен је за наставника II београдске гимназије, где је остао и после положеног професорског испита (у фебруару 1914) све до своје смрти.

Покојни Василије Марковић учествовао је, као борац, у свим нашим ратовима од Куманова до пропасти Србијне 1915. Год, 1917 послан је био у Атини, да ради на нашим националним стварима, и тамо је остао све до ослобођења. То је доба његовог необично плод-

ног и интензивног рада, који је наставио и у ослобођеној отаџбини.

У Атини је написао и штампао у *Забавнику* (год. 1918, бр. 11–13) врло добру расправу: Јесу ли средњовековни Срби сматрали Македонију бугарском? Та је расправа, нешто прерађена и проширена, штампана 1919 и на француском језику за време рада конференције мира.

Али је главни његов интерес стално био управљен на историјску географију и на историју српске цркве у средњем веку. За време анексионе кризе, кад сам ја штампао кратку Историју Босне и Херцеговине, Василије Марковић ми је предложио, да за ту књижу изради историјске карте, што сам ја, разуме се, радо и са бла-

гонаклоношћу примио. За друго издање моје Историје Српског Народа, Марковић је дао све историјске карте (свега двадесет). Своје темељно и богато знање из историјске географије Балканског Полуострва показао је и у врло добром чланку: Службена назвања области и места у новоосвојеним крајевима (Гласник Срп. Геогр. Друштва III, 1914, 231–238). У то доба он је већ био спремио за штампу и велики *Историјски Атлас*, који је, према реферату покојног Стојана Новаковића и мом, био примљен за издања наше Академије. Ратови и велика савесност покојног Василија Мирковића, који се увек бојао да није довољно савладао материјал, криви су, што то важно дело није потпуно довршено и објављено. И од другог његовог рада, Историја Српске Цркве, овде је штампан само један, сразмерно мали, део.

Том раду, историји српске цркве особито у средњем веку, хтео је покојни Василије Марковић да посвети цео свој живот. Понуђен да прими катедру Историје Српског Народа на Универзитету у Скопљу, он је одбио ту понуду, са мотивацијом да хоће да се бави само историјом српске цркве. Да је остао жив, та би му се жеља испунила на катедри богословског факултета. Али је он умро изненада, млад, у најбољој снази, на почетку свог научног рада. Смрт је његова тежак удар не само за нас, његове пријатеље, него и за српску науку, којој су снаге, као што је био покојни Василије Марковић, тако потребне.

Београд, 1. септембра 1920.

Срб. Стаманојевић

Промоција дванаестог броја „Савиндана“ у Београду и Пријеполју

ЗАБРИНУТОСТ И ЗАПИТАНОСТ

У проналажењу свог места *Савиндан* је имао задатак да својом концепцијом надвлада често највећи недостатак гласила која излазе у малим срединама – да надвлада локалност али и да из вида не изгуби изворност а да се истовремено посвети темама од ширег друштвеног значаја. Последњи број *Савиндана* је то умногоме успео. *Савиндан* има срећу да је највећи део онога што је најизглед локално, а односи се на историјско и културно благо овог краја, истовремено и од општег и највишег шива по значају. Све што то није, слика је културе и живота и прилика, и подстицај је да сваки нови број буде бољи“, рекла је професор др Злата Бојовић, на промоцији *Савиндана* у Београду, у Дому омладине.

Промоција коју је Друштво „Свети Сава“ из Београда организовало, је побудила велико интересовање чланова оба друштва, културне јавности престонице и Пријеполца који живе у Београду. Присутствовали су министар вера у Влади Србије Војислав Миловановић, председник СО Пријеполца Стеван Пурић, академик Петар Влаховић, републички посланик Вукосав Томашевић, председник Удружења Пријеполца у Београду Миленко Дробњак, игуман манастира Ђурђеви Ступови отац Петар, сарадници *Савиндана*, донатори и други. Сала је била мала да прими све заинтересоване. О успостављеној плодотворној сарадњи београдског и пријеполског друштва „Свети Сава“ говорили су председници Михајло Војводић и Зоран Малешкић, а о револуцији *Савиндан* проф. др Љубодраг Димић са Филозофског факултета и проф. др Злата Бојовић, са Филоло-

шког факултета, која је истакла:

„Овогodiшњи број својим садржајем остварује слој између важних тема општег значаја и онога што је везано за културни простор милешевског краја. Тежиште 12. броја је на прилозима у којима се са разних страна прилази односу између српске духовности и српског идентитета. Сваки од њих је вредан као ново ангажовано размисљање о нечем што је снашло српски народ у часу кад треба да нађе спој са собом из прошлих времена, да премости вишедеценијску празнину, али не враћајући му се ни по духу, ни по начину поимања изворне духовности већ ићи даље и проналазећи себе сигурног у, по свему новом времену управо због свега што је вековима формирано у нашој духовности“.

„Стваралачки напор Милешевског културног клуба 'Свети Сава' је за сваку похвалу. Пред нама је 12. број *Савиндана* који радује својим озбиљним разноврсним садржајима, упечатљивом сликом и поузданом и утемељеном речју. Задовољство читаоца ће бити утолико веће што се у овом броју сусреће са прилозима који имају једну

Министар вера Републике Србије Војислав Миловановић на промоцији „Савиндана“ у разговору са председником Клуба Зораном Малешкићем и уметником Милутином Дедићем

мисаону заокружену кохерентну целину. Те целине су исписивали социолози, историчари, филозофи, филолози, етнологзи, културолози, публицисти... које је повезала једна запитаност и забринутост за место и положај српске духовности и српског идентитета у веку који смо почели да одбројавамо“ рекао је проф. др Љубодраг Димић.

„На актуелној друштвеној сцени у Србији присутне су две крајности у односу према баштини, – рекао је књижевник Михајло Вујанић на промоцији у Пријеполју. – Једна је априористички апологетска према вредностима наслеђа и друга која би одмах да освоји оне атрибуте садашњости за које верује да је у њима будућност... Као што обично бива истина је негде у средини. Другим речима имајући у виду односе са другим државама и народима, потребна је стална валоризација светосавских вредности. Служећи се умећем могућег успевао је св. Сава да обезбеди добру позицију Србији, налазно је меру којом није угрожавао слободу других.“

Таквим односом он је уједно на значајно космополитску димензију којом је српску државу утемељио. У таквом поимању односа уграђена је толеранција према верским и националним разликама. Немањинима нису сметали мајстори с мора – католици који су своје умеће уграђивали у православне манастире, али би им данас свакако сметао кич и неукус који се упражњава у нашим светињама. Као да поручују:

На промоцији у Београду о „Савиндану“ су говорили Арсен Ђуровић, Михајло Војводић, Злата Бојовић, Љубодраг Димић и Зоран Малешкић

ваља прихватити страну у мери обогаћивања свога и заузврат понудити свету своје најбоље и на тај начин се уграђивати у заједничку баштину.

Свети Сава је наш савременик у мери наших способности, умећа и знања да будемо у току са временом. Чини се да светосавље у том смислу није ретроградна, шта више, у технолошком добу, које маргинализује човека ко духовно биће, може да помогне да сачува свој лични интегритет, да не буде отуђен, већ оплемењен. Светосавље још има сачуван свој супстрат што је претпоставка будућности“.

Михајло Вујанић је, на крају цитирао део текста уметника Милутина Дедића објављеног у *Савиндану*: „Духовност схватам као општељудски потенцијал коме је национално порекло само једна особина“, додајући да му је од свих идентитета најважнији, ипак, онај људски. Подржавајући га Вујанић је рекао да је богаљ онај човек коме је, од свих својстава који су му од Бога дати, остало само национално осећање. Један је Свети Сава, а њиме се можемо

Промоцији „Савиндана“ у Београду присуствовали су Војислав Миловановић, министар вера у Влади Србије, Стеван Пурић, председник СО Пријеполје, бројни сарадници и пријатељи ревије

дичити само онда ако смо га својим делом заслужили.

„Најновији број *Савиндана*, богат по садржини, информативан и уман, до-

бронамеран и поучан је СВЕТОСАВСКИ“, рекао је Вујанић, честитајући ауторима текстова, уредницима и сарадницима што умеју да следе светосавски пут.

ПРИЗНАЊА И ПОКЛОНИ

Ценећи задужбинарство, коме је основе, лутоказе и духовне вредности утемељио свети Сава, Милешевски културни клуб „Свети Сава“ доделио је Одбору за обнову и изградњу цркве у Сељашници, посебно признање које је у име Одбора примио председник Милорад Вукашиновић.

Од прошле године Клуб је установио посебно признање за изузетно талентованог и успешног ученика пријеполских школа. Први добитник овог признања Горан Јаковљевић, ученик Пријеполске гимназије победник је на савезном и многим републичким и окружним такмичењима ученика средњих школа.

И Милешевски културни клуб „Свети Сава“ добио је изузетан дар од Љиљане Коковић, која лепоту блага средњовековне уметности, вештином уметника, иглом и концем преноси на платно. На промоцији *Савиндана* у Београду госпођа Коковић је сличан поклон уручила и министру вера Републике Србије Војиславу Миловановићу и председнику Друштва Свети Сава из Београда Михајлу Војводићу на чему јој и овом приликом захваљујемо.

МАЈСТОРОВИНА

Оцу Јоаникију

Низ Пожар низ Попово прло
Низ Савине крше
Низ Мучницу низ Биетрицу
Кроз шибље грње и драчу
Крадом од сваког жбира
Стизали смо
До манастира

Нијесу нас ни монах
Ни крст ни купола срели
Само нас је храст бадњак
Из олтара никао
Тужно гледао

Лутале су врхом једног клена
Очи давног аскурђела
Лутала су под њим дјеца невесела

И наједном усправи се камење
Посусташе јачи
Посусташе жбири
И ценат по ценат
Ваздигоше се манастири

И сад на крилима анђела
Обликујемо своје прете
Срце и лице.

Славомир Нишовић Сава

МИТОЛОГИЗАЦИЈА СРПСКЕ НЕСЛОГЕ

Страх од различитости и од суочавања са светом

Не знам плачу ли други народи над својом неслогом, али неслога је постала српски мит, национално проклетство. Чак су и хералдичка оцила (кресива) у српском грбу прочитана као четири слова С и претворена у слоган Само Слога Србина Спасави! Могло би се рећи да сваки Србин има свој сан или своје идеје о сједињавању Срба. Али, шта би сложни Срби требало да учине, идеја као да понестаје.

Средишњи српски мит, косовски, почива на миту о неслози: издао је Вук Бранковић, Марко Краљевић закаснио. Не вреди уверавати да то историја не потврђује. И касније, у тешким тренуцима за народ и државу, оправдање за велике заблуде и узалудне жртве налазило се у неслози, издаји и завери (ислама, Ватикана, Јевреја и масона). Српска елита – државници, богаташи војска, свештенство, књижевници – потхрањивала је националну митологију и мученичку нарцисоидност, наметнула их у школске програме. Генерације одрастају у култу националне нарцисоидности: Срби су народ најстарији, одабрани, небески, у свему бољи од суседа и „труле Европе“, истина и правда су увек били на нашој страни. Још само када би нам се дало да се сложимо у једној идеји, једној партији, за једним вођом!

Самокртичност и поштовање чињеница нису у нашој традицији и културу. Патриотизам је постао занимање, бизнис, политичка партија. Надувани родољуб не мора бити способан, одговоран и моралан, довољно је да се буса и показује, у име слоге, на издајнике и плаћенике. Наше епско осећање историје не прихвата да имамо мана и да смо грешили. Уместо суочавања са истином, прибегавамо спасоносној матрици: неслога – издаја – завера.

Комунистичка парола о братству и јединству свих народа и народности у авнојевској Југославији, имала је међу Србима понајвише присталица и највише разочараних. Ко је гледао својим очима, мислио својом главом и држао се своје савести, завршавао је, ако није платио главом, на робији, на Голом отоку и био ућуткан репресијом. Комунизам, и после своје пропасти, делује погубно јер је људе, грађане, претворно у народне масе којима је лако вилати, а произвео је прилагодљиве кадровике који лако претрче у већину и стану иза новог вође. (Постоји и њихова грађанска варијанта, кетман). „Поштена народна интелиген-

ција“, верници диктатуре пролетеријата, самоуправног социјализма и „трећег пута“, довели су нас у сукоб са целим светом. Најупорније (сложно) бранили смо пропаљу ствар, име и дело ЈБТ, каснили и за осталим југословенским народима. Постали смо омражен народ.

Као свака заостала и сиромашна земља, ми хранимо своје комплексе, вучемо бугагије прошлости и завлачимо главу у песак. Плашимо се отварања према свету, немамо воље да се са светом надмећемо у раду и стварању. Нисмо створили здраву и уређену државу, нити смо прездравили дечије болести демократије – „неслоге“. Верујемо да ће нас неки вођа, пречицом, довести где треба. Поправљање историје и јадиковање над неправдама које су нам учињене, не само да свет не разуме, него ни млади нараштај Срба, зато је тако велики генерацијски јаз и исељавање најбољег дела омладине. Такав аутизам намеће политичка и економска олигархија да не би изгубила моћ и привилегован положај, зато стално позива на патриотски отпор Европи и збијање редова иза тобожњих спасилаца нације.

Какве бисмо користи имали од тога да нас Уједињене нације, Европска заједница и сви други једногласно, већ на почетку ове године, прогласе најбољим и најславнијим народом који је постојао и који постоји на Земљи? Да том повељом машемо Хрватима и другим суседима? Да ништа не радимо, а да туристима наплаћујемо улазнице што могу да нам се диве?

Како би данас требало да изгледа српска слога? Око чега, са ким-чим да се сложје? Многи гласачи би највише волели да опет постоји само једна партија, једна истина, један вођа. Није добро да се, баш сада, откривају националне заблуде и указује на преваре и злочине! Сваки нови кандидат за вођу и властодршца настоји да елиминира претходника, сруши његове споменике и баца у тамницу заборав све што подсећа на њега. Демагошки патриотизам служи им да избегну демократску процедуру, ограничавање власти и стварне промене у корист грађана.

Сукоби у ДОС-у, бескрајне страначка и лична надгорњављања, натезање Србије и Црне Горе, узимају се као потврда митског проклетства, а не као избегавање демократских правила. Али, завршава око избора председника Србије показује изврсно отржење и сазревање грађана и гласача: ни у Србији више није могуће,

лако, добити изборе на патриотско замајавање, без убедљивих чињеница.

Уместо косовских, хајдучких, партизанских и равногорских песмарица боље би нам било да учимо светске језике, светска правила комуницирања, производње и трговине. Треба се поносити својим великанима, али и подсетити се да највећи међу њима, они чији портрети висе у учионицама, нису постали велики у Србији и међу Србима! У школској лектури би требало да се нађу и књиге које нас објективније описују и освешћују (на пример, *Балкански штилови* Ј. Цвијића, *Каракитероложија Југословена* В. Дворниковића, *Чујте ме Срби* А. Рајса, *Какви смо ми Срби* и *Куда иду Срби* Ј. Марића). Треба се замислити над чињеницом да за Србе данас мало ко има симпатије. Морамо се показати толерантнијим према другим народима и разумевати њихове потребе. Опоравићемо се као нација, повратићемо достојанство и углед, кад изградимо грађанско друштво и станемо равноправно међу европске народе.

Не верујем да су Срби несложнији од других народа. Сложниће се кад изграде потребну мрежу путева, дуговечне демократске институције, јаче од појединача, кад добију права знања и прилике да слободно и одговорно искажу своје интересе. Мораће сваки Србин мислити својом главом и за своје добро радити најбоље што може.

Вујица Бојовић

КРСТ

Свевишњим обасјан
Раширених руку
Његов син ме гледа

Славомир Нишовић Саца

НЕМА ВИШЕ МНОГО ЧЕГА

Нема више ничега“ наслов је једне дивне (и сетне) песме који је у последњој новогодишњој ноћи као ехо одзвањао над градом у којем су се сударали, из угоститељских објеката активирани, прворазредни музички кич садржаји. Нема више ничега. Ни добре музике, ни добрих забава. Све су прекрили снегови и шаш. Музика анонимних локалних група и новокомпонованих наркача која се нуди у пријепољским хотелима, ресторанима и кафићима најбоље одликује дух града богате културне традиције који је не тако давно умео да „хвата“ културни корак у хармонији са таквом историјом.

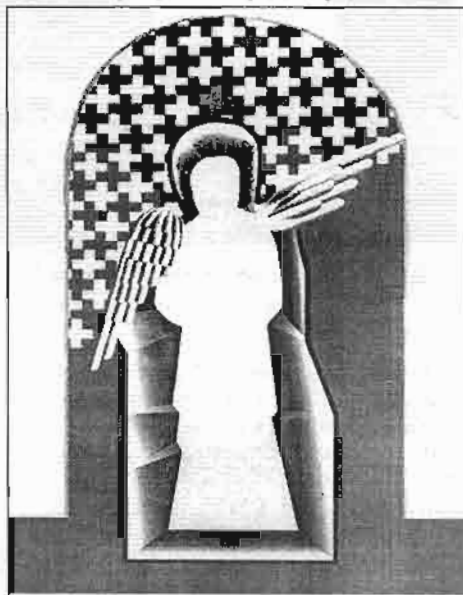
Не тако давно у хотелу „Милешева“ месец дана су гостовале и сваке вечери незаборавне концерте приређивали легендарне „Силуете“ са Зораном Мишчевићем. У хотелу је гостовала млада и тада афирмисана нишка група „Мама рок“ и примадона старе песме Ксенија Цицварић. У тек отвореном Дому револуције концерте су имали „Рибља чорба“, „Смак“, „Леб и сол“, ансамбл „Ренесанс“, Драган Стојнић... Да не помињемо оперу, балет, клавирске концерте, гостовање великих светских фолклорних ансамбала (руска „Берјоска“). Ове „дирке“ по садашњим и некадашњим музичким скалама као музички сигнал могу да представљају и „аларм за узбуну“ на културном платну (клатну) Пријепоља.

Пријепоље је, опет не тако давно, израсло у леп и модеран град, препознатљив по свом урбаном идентитету. Одавно је, вековима, препознатљиво по лепоти и духу Белог анђела и духу светог Саве оваплоћени у манастиру Милешеви. Пријепоље се као нова-стара варош развијало и цветало. И опстајало по духу, изгледу, карактеру. Последњих година, на размеђу векова и миленијума, постало је бледа слика вароши препознатљивих боја и (културних) тонова. Нема више ничега. На пријепољској културној позорници, заправо, нема више много чега.

Изгубио се, у времену и простору, научни скуп Симпозијум „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ и Републички позоришни фестивал, концерти и књижевни програми. Изгубио се траг културном моделу коме се тежило. О ономе што се некада догађало сада се, с приличне временске дистанце, објављују књиге (зборници радова са симпозијума „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“). Још опстаје, као препознатљиви знак на културној мапи, Уметничка колонија „Милешева“ која ће ове године окупити јубиларни, тридесети сазив. Међутим, и овај јубилеј дочекује се у атмосфери све већег организационо-уметничког посрнућа манифестације, чији је заштитни

знак светски симбол сликарске уметности, Бели анђеол милешевски којим се 23. јула 1962. године преко америчког сателита Телстар, првом сателитском сликом, Новом свету представила „стара госпођа“ Европа. Милешевска колонија је прошле године, радом проф. Владана Радовановића (добитник плакете „Бели анђеол“, највећег признања колоније) Пријепољу подарила монументално дело „Пој Белог анђела“. Ради се о синтезијској уметности. (Ова прича која говори о антисинтези у култури Пријепоља могла би понети и наслов „Жал Белог анђела“.)

Милешевски сликарски флуид се, иначе, најаче опире пријепољском културном мраку. По традицији, ликовни

Владан Радовановић: ПОЈ БЕЛОГ АНЂЕЛА, синтезијска уметност, 2002, осликана пластика и дрво, светлост, звук; 210х130х60 см (из збирке Уметничке колоније „Милешева“)

живот најбоље пулсира на овом простору. Јесте да су бројни академски сликари и вајари напустили град и успешно стварају у земљи, а нарочито у иностранству, поклонници уметности имају завидну понуду. Изложбе су спасиле и прошлу, „културну 2002. годину“. У изложбеним просторима града, прошле сезоне приређено је двадесет шест поставки, у просеку на сваких четрнаест дана по једна. Највише их је било у галерији Музеја, чак шеснаест. Ту су виђене и најбоље изложбе, поставке којима би могли позавидети и велики културни центри. Захваљујући труду малог колектива који успешно ради и на обнови и заштити сакралних објеката у општини, у галерији пријепољског Музеја представљене су слике Надежде Петровић, Леонида Шејке, Миће Поповића, Vere Божичковић-

Поповић, графике Мила Милуновића и Мехмеда Слезовића, цртежи Милана Блануше, иконе знамените сликарске породице Лазовић из 18. века, Кораксове карикатуре (у организацији ЈИП „Полимље“ поводом јубилеја новинарства). Виђено је разноврсно и врхунско, ликовно и примењено, традиционално, класично и авангардно, од дела из збирки Народног музеја и Музеја савремене уметности у Београду (Надежда Петровић и Леонид Шејка) до младих пријепољских академских стваралаца (вајар Мирко Антоније Малшић) и радова пријепољских гимназијалаца. Музеј и за ову сезону најављује богату галеријску понуду, између осталог, у сарадњи са Народним музејом у Београду и премијерну, репрезентативну изложбу ликовних и примењених дела о светом Сави.

Овај једини светли и постојани каменчић у попуцалом и растргнутом пријепољском културном мозаику намеће многе теме и питања: колико „genius loci“, тај дух места одређује и усмерава нашу креативност и ангажовање у култури? Може ли, и мора ли, и у култури да важи она народна „Колико пара, толико музике“ и какву музику, односно културу, форсирамо и финансирамо добијеним парама? Како у материјалној оскудици поправљати духовни стандард? Како се ослобађати баласта политичке културе и стварати културну политику? Како одговарати на погубне потезе које у кадровашу и „осмишљавању“ културне политике вуче локална власт у Пријепољу? Тема је много оне, чини се, универзалне и сваковремене – зашто култура престаје да буде пратилац политике, а не њен вођа? Јер, заправо, све почиње и завршава се са културом, схваћеном у ужем или ширем смислу. Нема стварања истинске демократије ако уз њу, као битан чинилац, не стоји култура, умеће да се води дијалог о различитим стварима, трага за правим одговорима. Да ли су због тога, како је истакнуто на једном недавном скупу, култура и уметност области од чијег разногласја зазире сваки диктатор, а свесно или несвесно често заборавања и новопечени политички демократа?

После „Лепше је са културом“ из кабинета ех министарке госпође Перишић, нови слоган актуелног Министарства културе Србије је „Култура је кисеоник“. А наш једини Нобеловац Иво Андрић давно је рекао: „Култура је хлеб који једемо и ваздух који дишемо и мисао коју мислимо“.

Колико хлеб који једемо и ваздух који дишемо зависи од мисли коју мислимо?

Милан Р. Цмиљановић

Посета Пријеполу престолонаследника Александра II Карађорђевића и принцезе Катарине

ДОБРЕ ПРИНЦЕЗЕ НЕ ЖИВЕ САМО У БАЈКАМА

Повод посете Пријеполу било је свечано отварање реновираног Породилишта чију је адаптацију хуманитарни фонд принцезе Катарине помогао са 21.000 евра

На дан када је пре деведесет година српска ослободилачка војска, 27. октобра, донела овом граду и крају слободу од петовековног ропства под Отоманским царством, у посети Пријеполу су посетили Његово краљевско височанство престолонаследник Александар II Карађорђевић и принцеза Катарина Карађорђевић.

Повод посете Њихових краљевских височанстава, на деведесету годишњицу победоног уласка ослободилачке војске Петра I Карађорђевића у Пријеполу, било је свечано отварање реновираног Породилишта пријеполске болнице, чију је адаптацију хуманитарни фонд принцезе Катарине помогао са 21.000 евра. Тог дана пријеполској здравственој установи принцеза Катарина поклонила је и аутомобил за потребе хитне службе.

У присуству радника Болнице и Дома здравља, председника СО Пријеполу Стевана Пурића, представника Српске православне цркве и Исламске верске заједнице, локалне самоуправе Пријеполу и Нове Вароши, Њихова краљевска височанства поздравно је и захвалио се на помоћи директор

Директор пријеполске болнице др Горан Томашевић прима од престолонаследника Александра ауто за потребе хитне помоћи – дар хуманитарног фонда принцезе Катарине

Здравственог центра Ужице др Небојша Лучић. У поздравној речи, уз захвалност свима који су помогли да се Породилиште опреми, господин Лучић је рекао:

– Не могу а да овом приликом не доменем и бројна добротинства која су својој земљи и свом народу учинила Њихова краљевска височанства, посебно принцеза Катарина радом своје Фондације. Не замерите ми што ћу сада изнећи и једну импресију. Наиме, када сам био дечак, као и већини вас, причали су ми бајке о далеким земљама и добрим принцезама које у њима живе. Данас сам сигуран да такве принцезе не постоје само у бајкама – једна од њих је данас овде, међу нама... Желим да се у овом Породилишту роди много деце и здраве деце и да им живот буде лепши и срећнији него што је наш.

Директор пријеполске болнице, др Горан Томашевић, поздрављајући госте и истичући његов значај не само за пријеполску него и суседне општине, нагласио је да је од његовог отварања, шездесетих година прошлог века, до сада у њему рођено око 50.000 беба. Након пожара 1999. године, када су изгореле допрајале инсталације у болници, реконструкција породилишта је била неминовна. Уложено је око шест милиона динара, а помогли су је Министарство здравља Републике Србије, СО Пријеполу, Здравствени центар Ужице и бројни донатори, међу којима су највећи Фондација принцезе Катарине и, са 15.000 евра, наши сугра-

Карађорђевићи у посети пријеполском породилишту

ђани Драгана и Горан Вараклић који живе у Канади.

– Помоћ Републике Србије и свих донатора биће само још један подстрек у радном ангажовању свих запослених у болници. Ценићемо је и поштовати јер је ова болница добила један савремен простор као предуслов за пружање што квалитетније и потпуније здравствене заштите. Ова помоћ још више добија на значају када се има у виду тешка материјална ситуација у којој се налази наше друштво, а тиме и област здравствене заштите – рекао је др Томашевић.

Отварајући реновирано породилиште, Њено краљевско височанство принцеза Катарина је рекла:

– Данас сам срећна што сам са вама у Пријепољу и што је дошао дан да отворимо реновирано породилиште. Године тешкоћа оставиле су неизбрисив траг у нашем животу и одразиле се на наш народ и потомство. Зато мој супруг и ја чинимо све да помогнемо нашем народу. Реновирање овог породилишта помогао је наш пријатељ, сердар Али Ализ. То је један од многих људи који су спремни да помогну нашим болницама и нашој земљи. Жеља нам је да се ова опрема, која је резултат нашег хуманитарног рада, користи на најбољи начин и да радост новог живота озари сва лица. А има ли шта лепше од првог бебиног плача! Желим вам пуно успеха у даљем раду.

Присутнима на свечаности у Болници обратио се и Његово краљевско височанство престолонаследник Александар:

– Наш народ треба да има здраву нацију и то је циљ рада хуманитарне фондације принцезе Катарине. Желим и да наша дијаспора види ситуацију у нашој земљи и да помогне отаџбини.

Њихова краљевска височанства су поздравили и на помоћи нашем граду се захвалили, у име Српске православне цркве и епископа милешевског господина Филарета, свештеник Рајко Срдић, и у, име Исламске верске заједнице, имам Велике джамиије Надир ефендија Дацић.

Престолонаследник Александар и принцеза Катарина обишли су са домаћиницама и породилиштем и разговарали са мајкама које су прве у реновираном породилишту донеле на свет своје потомство. Уследила је и посета Дечјем одељењу, уз обећање принцезе да ће учинити све да адекватна помоћ буде пружена и за реновирање овог одељења.

За Њихова краљевска височанства, у згради СО Пријепоље, приредио је пријем председник СО Стеван Пурић са сарадницима. Након уводне речи домаћинца, председника СО Стевана Пурића и потпредседника СО Јусуфа Му-

шкића, престолонаследник Александар је рекао:

– Прошло је више од годину дана како са својом породицом живим у домовини. Са вама делимо наше бриге и наше наде. Моја супруга и ја вратили смо се у земљу да помогнемо свом народу и већ дуго смо ангажовани на хуманитарним пословима. Претходних година били сте суочени са бројним проблемима. Надам се да се сада искушењима може сагледати крај и да ће у будућности развој демократије добити своје право место у јавном и политичком животу земље.

Срећан сам и имам пуно поштовања за вас јер овде живите заједно и у слози, припадници православне и муслиманске конфесије.

Престолонаследник Александар и принцеза Катарина Карађорђевић су са домаћиницама прошетали и улицама Пријепоља. Уз поклон који су добили од председника СО Стевана Пурића, слику милешевског Белог анђела, принцеза је из нашег града понела и хеклани столњак, поклон пријепољке Васиљке Шпице.

М. Тешић

Хуманост на делу

ЗА ПОРОДИЛИШТЕ ДАРОВАЛА 15.000 ЕВРА

Драгана Вараклић, мајка петоро деце, даровала пријепољском породилишту 15.000 евра

Надам се да ће се и други укључити у акцију а ми обећавамо да ћемо на сваки динар прикупљен од бизнисмена у Пријепољу дати наш динар, каже Драгана.

Драгана Вараклић, дипломирани инжењер технологије, мајка петоро деце, која већ четрнаест година са супругом Гораном, такође дипломираним инжењером металургије, живи у Торонту, у Канади, поклонила је прошле године пријепољском породилишту 15.000 евра.

– Прво дете, сина Милоша (15) родила сам у Београду, у породилишту у улици Народног фронта. Услови за смештај жена, начин опхођења особља болнице, били су понижавајући за жене. Најлепши

тренутак у животу, када се доноси на свет нови живот, мајке су доживљавале као велику трауму. Ја сам два сата по порођају лежала на покретним колицима у ходнику да бих после добила кревет у десетокреветној соби, каже Драгана.

Марка (10), Душана (8), Данила (6) и Данку, љерку која има 14 месеци Драгана је родила у Канади, у Торонту.

– Услови под којима сам родила другу децу не могу се поредити са овима овде у Пријепољу или Београду, свеједно. Волела бих да и наше жене, мајке, своју децу на свет доносе у таквим условима – каже Драгана.

– Кад нам се обратио доктор Горан Томашевић, директор Болнице у Пријепо-

љу и испричао да реновирају породилиште и да им треба помоћ, нисам много оклевала. Надам се да ће наша донација подстаћи и друге да учествују и помогну да се стекну што бољи услови за третман жена у пријепољском породилишту.

Вараклићи су и раније помагали свој завичај. Пре неколико година пријепољској гимназији поклонили су 10 компјутера; за Болницу, заједно са нашим људима у Торонту сакупили су 10.000 долара, од чега је њихово учешће било 5.000 долара. И сада кажу:

– Колико год скупе пријепољски бизнисмени и дарују пријепољској Болници ми ћемо исто толико.

Вараклићи се баве производњом и продајом компјутера и компјутерске опреме.

– Запад је запад, радити се више него овде, па се, ваљда зато, и има више и боље живи – каже Драгана.

Добро смо организовали наш бизнис, па себи можемо приуштити и дуже одморе.

Завичај је ипак завичај. Сваког лета годишњи одмор проводе у Пријепољу, у Ивању.

– Свега тамо има, али ништа није исто као овде – каже Горан.

– Владова Љебовић, нарочито – долаје Драгана.

Драгана и Горан Вараклић

М. Милешић